

श्री साई बाबा

फ्रेवारी १९६४

किंमत ५० न.पै.

श्री रड्डी संस्थान चैर अधिकार मित्र

स्थापना १९१६

साईबाबांच्या
मूर्ती पूजेची भांडी
व

चांदीचे
सोन्याचे
मोत्यांचे

सर्व प्रकारचे दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासू सुप्रसिद्ध पेटी

इ. आर. मालपेकर
जिंतेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

ट. नं.
२९६३१

श्री साई वा क्षमु धा

तूप दुधापासून निर्माण होतें; परंतु त्याचें आंबट दहीं प्रथम करावें लागते. नंतर घुसळण करून त्याचें लोणी काढावें लागते हें खरें ना? त्यानंतर हें विस्तवावर ताएवावें तेव्हां तूप पदरांत पडतें. त्याचप्रमाणे आपल्यावर सुयोग्य संस्कार घडावे लागतात. अभ्यास करावा लागतो. साधनेची कांस धरावी लागते व चित्तशुद्धि ब्हावी लागते. मन निर्मळ, निर्लोप ब्हावें लागते तेव्हांच आत्म-स्वरूपाची ओळख पटूं शकते. ती ओळख पटेपर्यंत आपण आपला उद्योग अव्याहत चालू ठेविला पाहिजे. लागे भगवद्गीताचा पाया। मंदिर आत्मज्ञानाचें उठाया॥ ईशभक्ति हें मुख्य साधन आहे. त्या भक्तीची कांस आपण धरली पाहिजे.

— श्रीसाईसच्चरित्

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानाचें अधिकृत मासिक]

वर्ष ४२ वै

फेब्रुवारी १९६४

[अंक ११ वा

: संपादक :

श्री. श्रीपाद बाळकृष्ण दर्पण

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट.ख.सह)

टे. नं. ६३३६१

: कार्यालय :

साई निकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८०,
वी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

~~~~~

बा भक्तांचे मनोगत व त्याचें हिताहित बरोबर जाणीत असत व तो भक्त आड मार्गानें जात असला तरी त्याचें कल्याण व्हावें या हेतूनें त्याला सरळ मागांवर आणुन सोडीत असत. भक्ताची शरणांगति मात्र निस्सीम व निर्मल असली पाहिजे, निस्सीम भक्तिभाव, निरामय श्रद्धा हीच त्यांची अपेक्षा असे. भक्तांकडून त्यांची मागणी ही एवढीच; परंतु ज्या भाग्यवंत भक्ताकडून ती पूर्ण केली जात असे त्यांच्यासारखा भाग्यवान् तोच होय.

लक्ष्मीचंद मारवाड्याची गोष्ट आपणास माहीत आहे ना ? तो भाविक होता. राठीबदर्स कंपनीत मुनशी या नात्यानें काम करीत होता. कचेरी मुंबईत; परंतु तो रहात असे सांताकूळला. देवावर निष्ठा. आपलें कामकाज चोख रीतीनें करावयाचें. संसार करावयाचा; परंतु लक्ष देवघर्मांकडे. बाबांच्या लक्षांत असा संचील माणूस आल्या. शिवाय कसा राहील ?

१९१० सालांतील ही गोष्ट आहे. बाबा नेहमी म्हणत असत की, माझा भक्त कुठेहि असो. तो हजारो कोस दूर अंतरावर असेना का ! त्यांच्या पायास दोर बांधुन मी त्याला खेचून माझ्याकडे आणीन. तो माझ्याकडे यायचाच. असे कितीतरी भक्त बाबांच्या चरणापाई आले आणि पुण्यपावन होऊन गेले.

एकदां लक्ष्मीचंदास, तो सांताकूळ येयें असतां एक स्वप्न पडलें. त्याचें भाग्य उद्बास यायचें होतें. त्याला बाबांचे दर्शन घडायचें होतें.

स्वप्नांत त्यानें काय देखिलें ? स्वप्नांत त्याला एक दाढीवाला म्हातारा दिसला. त्यांच्या सभोवार भक्तांचा मेळा जमा झालेला होता. लक्ष्मीचंदानें त्याला भक्तिभाव-पूर्वक वंदन केलें. झालें. स्वप्न एवढेच; परंतु लक्ष्मीचंदाच्या मनांत स्या स्वप्नानें ठाव बेतला; तें स्वप्न तो विसरूं शकला नाहीं.

त्यानंतर गांवात ह. भ. प. दासगणू महाराज यांचे हरिकीर्तन होतें. दासगणू महाराज म्हणजे बाबांचे परम भक्त. कीर्तन प्रसंगी समोर बाबांची तसवीर ठेऊन ते कीर्तन करीत असत. लक्ष्मीचंद त्या कीर्तनास हजर होता. त्यांच्या इष्टीस ती छवी पडली. व मनोमन साक्ष पटली. स्वप्नांत आपणांस ज्यांचे दर्शन घडलें तशीच ती मूर्ति होती. कीर्तन संपल्यानंतर लक्ष्मीचंदानें चौकशी केली तेव्हां ते शिर्डींचे संत साईबाबा असें समजले.

त्याच क्षणापासून त्याला बाबांच्या दर्शनाची आस लागून राहिली. कधी शिर्डींस बाईन आणि बाबांच्या चरणावर मस्तक ठेवीन असें त्याला झालें.

साकुसंतांचे दर्शन उगाच का घडत असते? त्यासाठी मन उत्कंठीत व्हावें लागते. मनाला तळमळ लागावी लागते. त्या दर्शनाची भूक लागावी लागते. ध्यानी मर्नी तोच विषय घोळावा लागतो. मग काय होते त्याची चिंता देवालाच लागून रहाते. तोच तुमची पुढील सारी योजना सहजासहजी घडवून आणतो.

परंतु त्यासाठी अंतःकरण तापावें लागतें. तवा चांगला तापल्याशिवाय
भाकर का तयार होते ? तसेच आहे है !

खर्चाची व प्रवासाची सोय लावावयाची. पूर्वी कधीं तो प्रवास केलेला नाही. मनाला चिंता वाहुं लागते.

परंतु काय आश्र्वयाची गोष्ट आहे पहा ! सांगितलै ना की देवाला आपल्या भक्ताची काळजी. तोच मार्ग दाखविणारा व चिंता दूर करणारा. देव भावाचा भुकेला. भाव तेथें देव. त्याच दिवशी रात्रीच्यावेळी लक्ष्मीचंदनाचा दरवाजा कोणीतरी ठोठावला. दरवाजा उघडून पहातात तो त्यांचे मित्र शंकरराव ! तुम्हीं शिरडीस येतां का म्हणून विचारायला आलेले ! लक्ष्मीचंदाच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. बोलाफुलास गांठ पडावी तसें झालें. ज्या गोष्टीबद्दल ते चिंता करीत होते ती चिंता दूर करणारा घरी चालून आला ! जरुर तेकडे पैसे व बाडविस्तरा घेऊन ते आपल्या मित्रावरोबर शिरडीस जाण्यासाठी निघाले.

लखमीचंद भक्तीभावानें अगदी भारले गेले होते. मार्गीत दोघांनी साईनामाचा जप चालविला होता. त्या प्रवासांत भेटलेल्या प्रत्येकास ते साईबाबांसंबंधी माहिती विचारीत होते.

बाबांना पेरु आवडतात असें समजलै. कोपरगांवला उतरून टांग्यानें जात असतां मार्गीत एक बाईं पेरुची टोपली घेऊन जात असलेली दिसली. त्वा बाईंला थांबून लखमीचंदानें उत्तमोत्तम पेरु निवळून घेतले. शिरडीला पोहोंच-तांच पृजा साहित्य घेऊन उभयतांही बाबांच्या दर्शनास गेले. लखमीचंदाचे दर्शनोत्सुक डोळे बाबांना पहातांच आनंदाश्रूर्णी भरून आले. दर्शन सोहळा होऊन ते बाबासन्निध इतर भक्तांसमवेत बसले असतां बाबा म्हणतात, “लोक किती विचित्र असतात पहा ! रस्त्यानें येतां येतां भजन करीत येतात आणि माझ्यासंबंधीं माहिती विचारतात ! त्यांत दुसऱ्यांना काय विचारायचे ? आपल्या डोळ्यांनी जै कांदीं दिसेल तें पहायचे !”

लखमीचंदाला खुण पटली ! शिवाय जवळ पैसे नसतां दुसन्धाकहून उसने घेतले
तेंसुद्धां बावाना कर्से समजले ।

दुसुन्या दिवशीं भोजनाच्यावेळीं लखमीचंदास शिंव्याची आठवण झाली, परंतु तेवें भोजनांत शिरा नव्हता, नंतरच्या दिवशीं पूजा-अर्चा झाल्यावर बाबांचे एक भक्त

जोग है पूजाअचासिंबंधीं व्यवस्था पहात होते, त्यांच्याजवळ आज नैवेद्य सांच्याचा असावा अशी इच्छा बाबांनी प्रदर्शित करतांच सांजा तयार करून आणण्यांत आला व नंतर भोजनप्रसंगी लखमीचंदासह तो प्रसाद सर्वांना भरपूर वाढण्यांत आला !

लखमीचंदाला पुनरपि आश्र्यांचा घका बसला ! आणि कां नाही बसणार ? असे आश्र्यांचे घके वारंवार बसत होते व प्रत्येकक्षणीं त्यांचा भक्तिमाव वाढत चालला होता, त्यानंतरहि त्यांने अनेक चमत्कार अनुभविले व त्यामुळे लखमीचंदाचे लक्ष साईंबाबांच्या चरणीं लागले तें कायमचै.

लखमीचंदाचा धर्मी जाण्याचा दिवस उजाडला तेव्हां बाबांचे दर्शन घेताना त्यानें एकच मागणे केले. तो म्हणाला, बाबा ! तुमच्या दर्शनानें माझे पूर्ण समाधान झाले, अनेक जन्मींचे पुण्य फळाला आले. आतां यापुढे तुमचे स्मरण मला सतत व्हावे. त्याशिवाय मला दुसरे कांहीं नको.

अशी आहे लखमीचंद भक्ताची कहाणी. त्याचा भाव पूर्ण होता. त्याला बाबा पावले. त्याच्या जन्माचें कल्याण झाले. तुमच्या आमच्या आयुष्यांत तशीच क्रांति घडून येवो. बाबांचें पुण्यस्मरण आम्हांला सतत धडो. मनाला निशीदिनीं तोच छंद जडो हैंच त्यांच्यापाशीं मागणे.

—संपादक

वर्गणीदारांस विनंती

स्थापक

—साईलीला मासिक

॥ श्रीसार्वनाथ प्रसन्न ॥

म हि ला व स्तु भांडार

भरतकाम, विणकाम, शिवणकाम
 यांस लागणारे सर्व साहित्य व भरतकामाचीं पुस्तके
 लोकर, गंगावने आणि सौदर्यप्रसाधानांचे व्यापारी.

छवीलदास रोड, दादर, मुंबई २८. (वेस्टर्न रेल्वे)

* आमची कोठेही शाखा नाही. *

भक्त पुरंदरदासांचा अल्पपरिचय

A decorative horizontal scrollwork border consisting of a repeating pattern of stylized, swirling motifs.

भगवद्भक्त पुरंदरदास हे कर्नाटकाचे आद्य महाकवी. त्यांच्या काळास चारशे वर्षे होऊन गेलीं. (१४८० ते १५६४) ते थोर भगवद्भक्त होते. देवाचें दर्शन त्यांना घडले होते, एवढेच नव्हे तर कर्नाटक संगीताचा भक्तम पाया त्यांनी घातला. निरनिराळ्या रागांत त्यांनी देवाला आळविले. त्यांच्या त्या भक्तिगीताची संख्या पावणे पांच लाख भरेल. एवढे प्रचंड त्यांचे भक्तिकाव्य आहे. गेल्याच महिन्यांत त्यांचा चार शताब्दी महोत्सव देशभर साजरा करण्यांत आला.

अशा या थोर संत गायक भक्ताचा अल्पपरिचय या लेखाच्या द्वारे करून देण्यांत येत आहे.

पुरंदरदास जन्मतःच संत पदाला पोहोचले नाहीत. त्या पदाकडे नेणारी विकट-वाट त्यांनी आपल्या जीवनाच्या उत्तराधीत चोखाळळी व आपल्या हृद अद्भेद्या व भावभक्तीच्या बळावर त्यांनी यश मिळविले.

पूर्वायुज्यांत कोट्याधीश जवाहिरे

आयुष्याच्या पूर्वाधीन ते एक बडे जवाहिरे होते. पैसा खूप मिळवायचे. तो त्यांचा एक हव्यास होता. पैसा शक्य तेवढा सांचवायचा. लोभी भयंकर! कोणाला दानधर्म करण्याचा विचारही त्यांच्या मनांत येत नसे. सुवर्णाचा दांडगा लोभ परंतु सद्ग्राग्यानें त्याच्या जीवनांत असा एक सोन्याचा दिवस उजाडला की, तें सोन्यावरचै, धनदौलती वरचै प्रेम मगवंतावर जडले!

तुळसीदासाच्या जीवनांत त्यांच्या धर्मपत्नीने स्थित्यंतर घडवून आणिले नाही का ? तोच प्रकार या लोभी ब्राह्मणाच्या जीवनांत घडून आला. त्याच्या जीवनक्रांतीची देवता म्हणजे त्यांची पत्नीच.

पत्नीने कानउधाडणी केली

“पैसा ! पैसा !! कशाला करतां ? काय त्यानें तुम्हांला शाश्वत सुख मिळणार आहे ? एक दिवस या जगाचा निरोप ध्यावा लागेल तेव्हां ज्याचा तुम्हीं एवढा लोभ बाळगतां त्या धनाच्या राशी येथल्या येथे रहातील आणि तुम्हांला हात हालवीत निघून जावें लागेल. त्यापेक्षां भगवंतावर कां प्रेम करीत नाहीं व शाश्वत सुखाचे वाटेकर्णी कां होत नाहीं ?”

पत्नीचे हे उद्गार त्या लोभी व्राह्मणाच्या हृदयाला जाऊन झोँबले ! त्याचें परिवर्तन होण्याची वेळ आलेली होती. पत्नी निमित्तमात्र शाळी.

त्या क्षणापासून त्या ब्राह्मणाचें लक्ष पंढरीच्या विठोबाकडे वळले, घनसंपदेला त्यानें कायमचा रामराम ठोकला. मग एकच निदिध्यास ! विहळ नामाचा जयघोष ! अगदी रात्रंदिवस तोच एकमेव छंद.

परिवर्तन होण्याचीच खोटी असते, मग सान्या गोष्टी आपोआप लुळून बेळं कागतात. व्यासराय या नावाचे एक सत्पुरुष त्याना भेटले, त्यानी त्यांस गुरुमंत्र दिला व आशीर्वाद दिला.

त्या दिवसापासून त्यानी पुरंदरदास हैं नांव धारण केल. जीवनांत क्रांति घडून आली तशीच नांवांतहि क्रांति घडून आली.

प्रचंड काव्यनिर्मिती

वर उल्लेखित्याप्रमाणे पुरंदरदासानीं लक्षावधि भक्तिगीतें निरनिराक्षया रागांत रचिलीं. ती सारीं त्यांच्या मातृभाषेत म्हणजे कानडीत आहेत. कन्नड भाषेचे केवळै भाग्य ! त्या भाषेला समृद्ध करणारा व देवासन्निधि जाण्याचा मार्ग दाखविणारा पुरंदर-दासासारखा वाटाऊच्या त्या भाषेला लाभला. त्याची काव्यनिर्मिती प्रचंड तशीच सर्व जगाला संदेश देणारी आहे. त्या काव्य संपदेला ‘पुरंदरोपनिषद’ म्हटलें जातें; कारण तेवढा उच्च त्यांचा दर्जा आहे.

पुरंदरदासांची गीतें गळ्यावर गाण्यासारखीं व कीर्तनांत म्हणण्यासारखीं आहेत. त्या काव्याना कीर्तने या नांवाने संबोधण्यांत येते. पुरंदरदास म्हणजे नारदमुनीचा अवतार असे समजण्यांत येते.

त्यांच्या मुखांतून बाहेर पडलेला प्रत्येक शब्द म्हणजे जिवंत काव्य होते. मानवाळा भगवंताच्या चरणापाशीं घेऊन जाण्याचे सामर्थ्य त्या शब्दांत-त्या मंत्रांत होते. त्यांनी लक्षाचधि काव्य रचिलीं परंतु ती काळाच्या भक्षस्थानीं पडली. आतां आहेत त्यांची संख्याहि इजारांनी मोजतां येण्याजोगी आहे.

तुकोबाला जसा देव भेटला तसाच पुरंदरदासालाहि देव भेटला, अनेक काव्यां-
तून त्याची प्रचीति मिळते; ‘मी घन्य झालो! माझ्या डोळ्यांचे पारणे फिटले!
मी माझ्या डोळ्यांनी भगवंताला न्याहाळून पाहिले!’ असें उद्गार त्यांनी ठिकठिकाणी
काढले आहेत.

बन्म पुरंदरगडांत

पुरंदरदास हैं नांव नंतरचें; परंतु या देवाच्या परमभक्ताचें पूर्वीचें नांव होतें श्रीनिवास नाइक. मग त्यांनी सारी नावें सोडून पुरंदरदास हैं नांव कां धारण केलें.

पुणे शहरापासून सुमारे तीस मैलांवर पुरंदरगड आहे. तेथे या गायक संताचा जन्म चारशे वर्षीपूर्वी झाला. एका उंच पहाडावर पुरंदरगड आहे. तेथे गांव वस्तीही होती. शिवाजीच्या काळांत तेथे लढाया झाल्या. सध्यां तेथे काय आहे? किळयाच्या पडक्या भिंती! शिवाय मोडक्या स्थिरीत तेथे दोन देवळे ही आहेत. एक पुरंदरेश्वराचे व दुसरे केदारेश्वराचे. दोन्ही देवळे शंकराची.

विजयानगरांतील जीवन

चारशे वर्षीपूर्वीची ही घटना आहे. त्याकाळी कर्नाटक राज्य होते. व त्या राज्याची राजधानी होती विजयानगर (सध्याचे हंपी) विजयानगरचे राज्य चौदाव्या शतकाच्या मध्यांत अत्यंत भरभराईत होते. कृष्णदेवराय यांचा अंमल चालू होता. त्या राजेश्वराच्या काळांत पुरंदरदासला उपरति झाली.

तत्पूर्वीच्या काळांत श्रीनिवास नाईक ही एक कोट्याधिश असामी होती. राजदरबारी त्याचा मानमरातब फार मोठा होता. राजघराण्याचा जवाहिन्या म्हणज कांही साधीसुधी व्यक्ति नव्हे. विजयानगरला त्यांचे वारंवार जाणेयेण असे. एवढेच नव्हे तर राजघराण्यांतील मंडळी बरोबर उठणे व त्यांचे खाणे पिणे होत असे.

लक्ष्मीपती भिक्षांदेही करूं लागला!

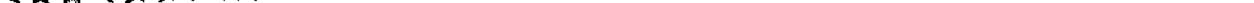
एका काळचा पुरंदरगडचा हा कुबेर एके दिवशी सकाळी पहातात] तों सर्व-संगपरित्यागी सन्याशी बनलेला !

तोच कुबेर हातांत तंबोरा घेऊन देवाची गाणे गात विजयनगरच्या रस्त्यावरून भिक्षांदेहि करीत फिरत असलेला पाहून त्या नगरीतील लोकांना काय वाटले असेल याची आपण कल्पना करूं शकतां !

लक्ष्मीदास आतां स्वैच्छेने लक्ष्मीचा त्याग करून हरिदास बनला होता ! काळांचे महात्म्य किती विचित्र आहे पहा ! हा हरिदास तंबोन्यावर केवळ हरीभजन करीत विजयनगरच्या रस्त्यावरून जात नसे तर तो त्या छंदांत देहभान विसरून नाचत जात असे व मागून त्याची मुलेंही त्याच तालसुरावर रस्त्यावरून नाचत जात असत. हरीच्या भक्ताला कसली आली आहे लाजलजा ! हरीचिया दासा ! नाहीं भय चिंता ! श्रीनिवास पुरंदरदास झाला आणि त्यांने सर्व-स्वाचा संपूर्ण त्याग केला ! क्रोडोपति होता तो क्षणाधीत भिक्षापति झाला.

गीतांचे जागतीक स्वरूप

आतां आपण पुरंदरदासांच्या भक्तिगीतांकडे वळूं या. तीं सारीं त्यांनी आपल्या भाषेत-कानडीत लिहिलीं व गायिलीं असलीं तरी तीं सान्या जगासाठीं आहेत. एकाच माषेचा किंवा एकाच प्रांताचा त्यांवर हक्क नाही. त्यावर सर्व जगाचा हक्क आहे. त्यांत

——

ईशप्रातीचा व ईशसेवेचा मार्ग सांगितला आहे, त्यामुळे निरनिराक्षया भाषांत त्यांची भाषांतरे झाली आहेत. निरनिराक्षया रागांत ती गायिली जातात.

साक्षात्कार अनेकांस होतात; परंतु सर्वानाच आपले मनोगत प्रगट करण्याची ताकद नसते. ती ईश्वरी देणगी आहे, तो ईश्वरी प्रसाद आहे म्हणाना. प्रासादिक वाणी त्यालाच म्हणतात. पुरंदरदासांना तें वरदान होतें. त्यांच्या शब्दाशब्दांत प्रसाद व अमृत भोतप्रोत भरलेले आहे. जणू प्रत्येक चरणांतून अमृताचे ओघळ पाझरताहेत !

पुरंदरदासांची अनन्यसाधारण कामगिरी म्हणजे त्यांनी वर सांगितल्याप्रमाणे कूर्नाटकी संगतिचा भक्तम पाया घातला. स्वर, ताल, लय, नाद या सर्व गोष्टी जमेस धरून त्यांनी काव्यरचना केली. आणि तदनंतरच्या काळांत त्या कामगिरीला पूर्णत्व आणण्याची अजोड कामगिरी त्यागराज या कवीने केली.

योर परंपरेतील मुकूटमणी

कबीर, मीरा हे भक्तकवी व कवयित्री पांचशे वर्षापूर्वीच्या म्हणजे पुरंदरदासाच्या पूर्वी मुमारें शंभर वर्षापूर्वीच्या काळांत होऊन गेले. तुळसीदास, तुकाराम हेहि थोर भक्त कवी होऊन गेले. त्याच मालिकेत पुरंदरदासांचे स्थान तितकेच माननीय व कैदनीय आहे.

महान् कवि—गायक कवि याच्यापेहीक्षां कांहींतरी अनिर्वचनीय असे थोरपण
त्यांना चिकटले होते.

ईश्वरसंबंधीचे सारे महत्त्वाचे ज्ञानभांडार आमच्या देवभाषेत—संस्कृतांत साठ-विलेळे आहे. वेद उपनिषदें, गीता, रामायण, महाभारत हे आमचे थोर व बंदनीय प्रैष होते. कोणीहि अभिमान बाळगावा अशी ही ज्ञानसंपदा आहे. त्या सर्वांची ओळख पुरंदरदासांनी करून घेतली होती व त्यांना वाट पुसत पुसत त्यांनी आपली अपरंपरा काळ्यसंपदा सजविली.

पुरंदरदासांचा येथे केवळ अल्प पारेचय करून देण्यांत आला आहे. तेवढ्यावस्तु त्यांचे स्थान किंती श्रेष्ठ होतें याची सहज कल्पना करतां येईल अशी अपेक्षा आहे.

— पु. वा. कुलकर्णी

अंधाला दृष्टिलाभ झाला !

(एका भक्ताचा अनुभव)

लेखक : प्रभाकर श्री. जठार

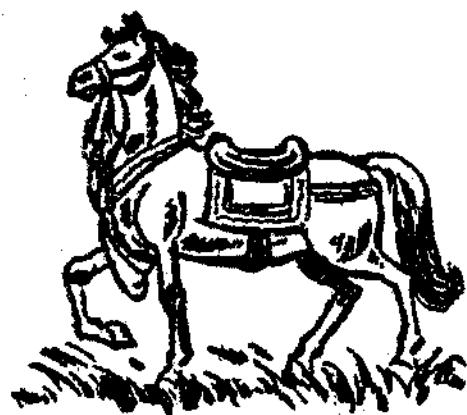
सत्यपाल नांवाचा एक माणूस राजकोटला रेल्वे लोकल इंजीनियर ड्राईवरच्या हाताखाली काम करायचा. एकदां इंजीन गाडी जोरांत धावत असतांना बोयलरची कांचेची स्टीम टयुब फुटली व सत्यपालच्या दोन्हीं डोळ्यांत कांचेचे बारीक तुकडे गेले. राजकोटच्या सरकारी हॉस्पिटलमध्ये काहीं काचाचे कण काढण्यांत आले व जास्त कण मुंबईला रेल्वेचे मोठे हॉस्पिटल बॉम्बेसेंटरला आहे तेथे काढावयास आणण्यांत आले. माझी बहीण डॉ. सौ. मालतीबाई मदन. जनाना हॉस्पिटलमध्ये काम करते. ती त्याला मुंबईत माझ्याकडे घेऊन आली. बरोबर हॉस्पिटलचा पट्टेवाला पण होता. सत्यपालची व माझी मैत्री पूर्वीपासून होती, त्याची ती केविलवाणी स्थिती पाहून मनाला फार वाईट वाटले व साईबाबांची आठवण झाली. बाबा स्वता म्हणावयाचे प्रारब्ध भोग हा भोगलाच पाहिजे त्याला तुम्ही—आम्ही काय करणार? साधुसंतांनाही हा भोग भोगावा लागतो मग आमच्या सारख्यांची काय कथा? जग ही माया आहे. नाटक आहे, बरं वाईट सर्व भोगावयास लागावयाचे. ३-१-६४ सालच्या लोकसत्तेतच वाचले की, एका चार वर्षांच्या मुलाला आपला पूर्वजन्म आठवला व त्याने सर्व खाणाखुणा दाखवून त्या गांवी जाऊन तेथील हयात असलेल्या माणसांची ओळख पटवून दिली. रोजच्या दिवसाचे हैं मायेचे नाटक आमच्यासारख्या साधारण लोकांना गरम पडते. भयाने अंगावर कांटा येतो व मग मात्र आम्ही बाबाना शरण जातो व म्हणतो बाबा आतां तुम्हीं धावा, तारा आम्हांला.

‘सत्त्व पहावै हरिचंद्राचे। पाहुं नये आमच्या सारख्या पामरांचे’ असें आम्हीं म्हणतों. इतके आम्हीं मायेला भित्रौं. आणि म्हणूनच आम्हांला देवाची आठवण येते.

डॉ. पिल्हऱ्यांच्या पायाला जबरदस्त नारूं झाले होते व तें ठणाणत अससां मशिंद माईत बाबांजवळ पडून होते व बाबांना सांगत होते, ‘बाबा, आतां सोसवत नाहीं. नको. मरण द्या.’ बाबा हांसून म्हणाले, “अे वेळ्या मरण काय मागतोस ‘भोग संपवून टाक.’” पण तो ऐकेना. तेव्हां बाबांना भक्ताची दया आली व म्हणाले, “बरं! तुझ्यासाठीं काहींतरी करतों, आतां काऊ येईल व तो तुझा पाय बरा करील. कोठला काऊ आणि कोठला चिऊ! महंमद नावाच्या सेवेकन्याचा पाय घांदलीत डॉ. पिल्हऱ्यांच्या पायावर पडला व त्या नाहच्यांतून फदफद पू व जंतु बाहेर पडले व पिल्ह्यांना पूर्ण आराम ह्याच जन्मीं पडला.

ह्या सर्व बाबांच्या लीला मला दोन दिवस सारख्या आठवत होत्या. खोलीच्या बाहेर मी बांकड्यावर बसलो होतो. जवळ माझा मित्र बजरंगसिंग बसला होता. बाबांचे फोटो समोरच ठेवला होता. मी बाबांना प्रार्थना केली, बाबा सत्यपाळचे दोन्ही ढोळे जाणार मग जीवनांत राम काय राहिला ? हातपाय मोडला तर कांहींतरी करतां येते ढोळे गेले तर सर्व जीवन बरबात ! तुम्ही कांहींतरी करा पण सत्यपाळला दृष्टी येऊ दे, तो माझा मित्र आहे व त्याचें दुःख मला बघवत नाही.” डॉ. मालतीबाई म्हणाल्या होत्या की राजकोटला सर्व उपचार झाले पण दृष्टी परत मिळणे कठीण आहे. प्रार्थना ही पण एक समाधी अवस्था आहे व बाबा म्हणाले होते, मी तर भक्तांबरोबर बोलेनच पण माझी हाडेसुद्धां समार्थीतून बोलतील. आणि ह्याच अवस्थेत बाबांबरोबर माझें बोलणे चालूं झाले. बाबा म्हणाले, अरे एवढेंच ना ? तुझ्या मित्राला ढोळे पाहिजेत. मग मी देतो ढोळे त्याला ! पण तूं काय मला देशील ? मागें पण तूं तुझ्या सदाशिव पाटील मित्राच्या मुलीबद्दल ती जगेलच अशी घमेंड मारली होतीस पण तुझें आयुष्य तूं तिला दान करूं शकला नाहीस. कारण तुझा संसार तुझ्या डोळ्यांपुढे होता. तूं गेल्यावर तुझ्या मुलाबाळांना कोण पहाणार असा तूं डरफोक ! हें ऐकून मला घाम सुटला; कारण अजापुत्र बळी देणे सोर्वे असते ! स्वतांचा बळी कोण देणार ? हुमायुनसाठीं बाबरानें हें केलें; पण हुमायुन त्यांचा स्वतांचा मुलगा होता, ही तर मित्राची मुलगी, सर्वाभूतीं ईश्वर पहावा हें बोलावयास सोर्वे पण कृतीत आणणे महाकठीण—“हाच क्षण” साधावयाचा असतो—बाबा पुढे सांगू लागले. आतां असं कर तुझे सर्व पुण्य तरी सत्यपाळासाठी दान कर संतर्पण कर. मग मी विचार केला, पुण्य काय आपण पांच मिनिटांत थोडे तरी कमवूं शकूं, बाबा म्हणतात पूर्ण विचार कर पुण्य संपल्यावर तुझ्यावर महान् आपत्ति येतील. मी विचार केला की, पुण्य दान करावै क क्षणांत साईनाम रूपी जपांत कैलासांत लपावै. मग माया काय फटके मारील तें मारू दे. ‘बाबा’ आहेतच समर्थ ! एवढी तयारी झाल्यावर मी दान करावयास तयार झालो. बाबा म्हणाले, ‘तूं वेडा आहेस ! अरे मी कोणाचा जीव घेतो काय रे ? अरे, मी माज्या पोरांना छळीन काय रे ? मी तुझें मन पाहात होतो. कारण तूं घमेंड मारून सांगितलें होतेस की मुलं जगली नाहीत तर मिशी काहून टाकीन आणि तुझ वागणे. वारेवा पायाचें तीर्थ घेण्यासारखे— पण जा आतां तुझ्यासाठीं म्हणून तुझ्या सदाशिवाच्या मागें पोरांचे लेडार लागेल. त्याची पहिली पांच मुले एक, एक वषाचीं होऊम मरत, आतां ती अल्पआयुषी होणार नाहीत. त्याप्रमाणे आतां सदाशिवाच्या मागें तीन पोरांचे लेडार लागले आहे. मुले आरोग्य संपन्न आहेत व दरवर्षीचा पाळणा चकत नाही. असो—

हा संवाद ज्ञाल्यानंतर आम्ही, पुन्हां मायेच्या चक्रांत जागें झालौं, माझा घंदा पोलीसी म्हणून संशयाने मन ग्रासले. पाहिलेला दृष्टांत आठवीला व बजरंगसिंगला सांगितलें की आपण आतांच्या आतां सत्यपाळला पहावयास हॉस्पिटलमध्ये जाऊया. कारण त्याच्या डोळ्यांचा पट्टा सोडला आहे व त्याला दिसत नाही. डॉ. मालतीबाईने त्याला चार बोटे दाखविलीं पण दृष्टी नाही. माझी बहीण रडत आहे व देवाची प्रार्थना करीत आहे आणि मग त्याला हळुहळु दृष्टी येत आहे व पूर्ण दिसावयास लागले असें दृश्य आतांच मला भावसमाधींत दिसले. सत्यपाळ आतां विडी ओढीत आहे. मी बजरंगला घेऊन जगजीवनराम रेल्वे हॉस्पिटलला गेलों. हे हॉस्पिटल बॉम्बे सेन्टर, मराठा मंदिरच्या मागें आहे. दृष्टांत पडताकून पहाण्यासाठी मी डॉ. मालतीबाईना म्हणालों, मला सर्व गोष्टी सांग ? त्वांमध्ये रहून रहून डोळे का सुजले आहेत ते ? डॉ. मालतीबाईने तंतोतंत दृष्टांतात ज्ञाल्याप्रमाणे गोष्टी सांगितल्या. पट्टी सोडल्यावर दृष्टी नव्हती ती थोड्या वेळानें आली. मग मात्र तो चार बोटे मोजूंशकला, डॉ. नं देवाची प्रार्थना केली होती. बाई साईंभक्त आहेत. सत्यपाल मजेंत कॉटवर बसून विडी ओढीत होता. मी त्याला सांगितलें, घरे, विड्या ओहुं नकोस. डोळ्याला त्रास होईल. अशी आहे आमच्या बाबांची करामत.

* उत्कृष्ट कागद * आकर्षक रचना

* स्वच्छ व सुबक छपाई

बांग्ले सेटल प्रेस

मुरलीधर टेप्ल कंपाऊंड, ठाकुरद्वार पोस्टाशेजारी

जगन्नाथ शंकरशेट रोड, ठाकुरद्वारा मुंबई २

‘तुझें नाव मंगलमूर्ति’

[एक पौराणिक कथा]

लेखिका : सौ. सुलभा स. कडू, मुंबई

माघ कृष्ण चतुर्थी—श्रीगजाननदेवरायांनी भारद्वाज पुत्र मंगल याला दिलेल्या दर्शनाचा शुभ दिवस. याच दिवशी गजाननरायांनी प्रकट होऊन त्याला कृतकृत्य केले व सांगितले आजपासून मला लोक ‘मंगलमूर्ति’ म्हणतील व तुझें नांव त्रैलोक्यांत गाजेल. त्याची पुराणकथा अशी—

भारद्वाज नांवाचे क्रष्णी क्षिप्रा नदीच्या कांठीं-उज्जयंनी नगरामध्ये तप करीत होते. भगवान शंकराची उपासना अत्यंत मनोभावे करीत अनेक वर्षांमागून वर्षे जात होती. तपाचे तेज त्यांच्या ठिकाणी प्रकर्षान्ते वाढू लागले. तपःसामर्थ्याची प्रसिद्धी वाढू लागली. उज्जयीनीच्या महाकालेश्वराचे दर्शन ध्यायला येणारे भाविक लोक क्रष्णींचे दर्शन घेतल्याशिवाय परतत नसत. मात्र क्रष्णी आपल्या ध्यानांत मग असत. त्यांना येणाऱ्या लोकांची दादाहि नसे. पण लोक तेवढाच दर्शनसुखाचा लाभ घेऊन समाधान मानीत. ‘साधुनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभुताहि साधवः’ ह्या उक्तीप्रमाणे साधुचे दर्शन मळजे केवढे पुण्यकारक वाटते आम्हां सामान्यांना !

अशाप्रकारे भारद्वाज क्रष्णीची महान् तपश्चर्या चालू होती. अगदीं अनन्यभावानें परमेश्वराची उपासना चालली होती. अत्यंत भक्तीने, निष्काम भावनेने, निर्लोभी वृत्तीने चालली होती. अमुकएक गोष्टीच्या प्रातीसाठी ती साधना नव्हती, कुठलीही बासना हच्छा त्यांत नव्हती. फक्त ईश्वरप्राती. त्याला प्रसन्न करून ध्यायचा. पण त्यानुले कांहीजणांना मात्र ह्या तपश्चर्येचे भय वाढू लागले. न जाणो आपले स्थान हा पटकावील की काय असें इंद्राला वाटले. म्हणून तपश्चर्येत विनाश आणण्यासाठी योजना योजली. स्वर्गांतील एका सुंदर अप्सरेला या कामाकरितां निवडण्यांत आले आणि प्रफुल्ल वातावरणांतल्या एका प्रातःकाळीं शङ्गारसाज केलेल्या तिला पृथ्वीवर पाठवून दिले मग काय विचारता? ध्यानमग एवढे ते महान् तपस्वी; काय त्यांचे तें तेज! पण...पण तें अप्सरेचे लावण्य, कौशल्यपूर्ण नृत्य आणि तें करतांना होणाऱ्या मोहक हालचाली; आणि शिवाय वाद्यांच्या सुस्वरांनीं निर्माण झालेले उक्तेजक वातावरण नि भोवतालची प्रसन्नता! प्रथम क्रष्णीवर्य तिला दाद देत नव्हते. पण वेळही अशीच तिने साधली होती की, ते ध्यानाला सुरवात करीत होते. तेव्हां हरप्रकारे तिने त्यांचे मन विचलीत करण्याचा प्रयत्न चाल ठेविला आणि काय! व्हायचे तेंच झाले. असें व्हायला नको होतें, पण

तिनें साधले. तिचें हावभाव आणि एकंदर आविर्भाव ह्याची त्यांच्यावर एवढी विलक्षण छाप पडली की ते-स्वत्वच विसरून गेले. जप, ध्यान, अनुष्ठान सर्व विसरून गेले. त्यांच्यातले तप सामर्थ्य जणू नाहीसै येऊन त्याजागी एक शुद्र कामविवहळ सामान्य मनुष्य निर्माण झाला होता. त्यांचे मन ठिकाणावर राहीना की आठवण राहीना. तिच्या प्रातीची विलक्षण ओढ त्यांना लागून राहिली आणि ती तर दूर दूर जात राहिली. ते तसेच न राहवून जमिनीवर व्याकूलतेने लोकूं लागले आणि हाय ! तेथेच त्यांचे रेतस्खलन झाले आणि ते जमिनीतल्या एका बिळांत प्रविष्ट झाले आणि एवढं झाल्यावर ऋषी भानावर आले. त्यांना अत्यंत प्रश्नात्ताप झाला. आपण काय णाणि कसें केले ह्यावर त्यांचा विश्वास बसेना. अरे ! इतक्या वर्षीत मिळविलेले तपोब्रल एका मोहाच्या थापानीं मातीमोळ केले. त्यांनी प्रायश्चित घेतले व तपाला पुन्हां आरंभ केला. पण त्यांना काय कल्पना ह्या मार्तीत गेलेल्या मोळापासून अमोळ चीज उत्पन्न होईल म्हणून ! त्या रेतापासून भूमातेच्या पोटांत एक सुंदर, आरक्षवणाचा मुलगा उत्पन्न झाला. त्यांचे पालन-पोषण तिनें उत्तम तप्हेने केले. त्याचें नांव ‘मंगल’ असें ठेविले; शिवाय त्याला ‘अंगारक’ही म्हणतात. धरणीगर्भ संभूत, कुमार मंगल कलेकलेने वाहं लागला. म्हणतां म्हणतां सात-आठ वर्षीचा झाला. त्याला थोडी समज येऊ लागली. त्याच्या मनांत अनेक शंका येऊ लागल्या. आपली आई आहे आणि वडिल कधीं कोठे दिसत नाहीत कसें ?, आपला-मनुष्याचा-जन्म पृथ्वीपासून कसा झाला असावा बरे ? याचें समर्थन तो करू शकेना तेव्हां आईला जाऊन त्यानें विचारले, “माझे वडिल कोठे आहेत ?” तेव्हां त्या प्रेमळ मातेने सांगितले की, “बाळ तुझ्या वडिलाचे नांव ‘भारद्वाज ऋषी’ हे मुनीवर्य उज्जनी नगरामध्ये रहातात. तेथे ते महान् तप करित असतात.” ते ऐकून त्याला फारच आनंद झाला. व तो त्यांच्या दर्शनाला अगदी उत्सुक झाला. तेव्हां पृथ्वी त्याला घेऊन ऋषीच्या भेटीकरतां त्याच्या आश्रमांत येऊन पोहोचली. पित्याला पहातांच मंगलला पराकोटीचा आनंद झाला. ऋषीच्या चरणांवर त्याने डोके ठेविले. पृथ्वीमाता ऋषींना म्हणाली “मुनीवर्य हा आपला गुणी पुत्र मी आजपर्यंत वाढविला व त्याला आतां मी आपल्या स्वाधीन करते. त्याचा स्वीकार करावा.” ऋषींनाही पुत्र भेटीने प्रेमाचें भरते आले. ते सद्गदीत झाले. त्यानीं त्याला जवळ घेतले, पृथ्वी निरोप घेऊन परतली. ऋषींने त्याला आश्रमांतले नियम, व्यवहार शिकवले. थोड्याच दिवसांत त्याचें उपनयन केले. त्याला सर्व वेदशास्त्रे, विद्या शिकविल्या. जात्याच बुद्धीमान् असलेल्या मंगलानें ते भराभर आत्मसात करून टाकले. अशा ह्या विद्वान् मुलाचें मंगल व्हावें म्हणून पित्यानें त्याला परमेश महागण-पतीच्या उपासनेकरतां मंत्रोपदेश दिला. त्याने सांगितले की, “त्या भक्तपालक,

वरदमूर्ति गजाननाची तूं अखंड उपासना कर. तुझ्यावर तो संतुष्ट ज्ञात्याशिवाय रहणार नाही. तूं त्याचा मंत्र जप. तुला तो प्रसन्न होईल व तुझ्या इच्छा पूर्ण होतील. तेव्हां तो पित्याच्या उपदेशाप्रमाणे मंदाकिनी नदीच्या तीरावर येऊन पोहोचला. तेथें तो नित्यनियमानें, स्नान, वगैरे प्रातःकर्म आटपून एकाग्रतेनें हेरंबमूर्तीचें ध्यान करीत बसत असे. अशी दिवसामागून दिवस वषांमागून वर्षे जाऊ लागली. त्याचें नित्याचे आहार विहार तुटले. तो सर्वस्वी विनायकाच्या ध्यानांत मग झाला. तीच मूर्ति अखंड हृषीसमोर अविरत मनामध्ये साठवीत असतां हजार वर्षे ही घनघोर तपश्चर्या चालली होती. आणि एक दिवस भगवान् सुगुण रूप घेऊन त्याच्यासमोर प्रकट झाले. अहाहा ! घन्य तो दिवस. ‘माघ कृष्ण चतुर्थ्यांत मुदये शशिनः शुभे’ असा तो शुभ दिवस माघातल्या कृष्ण चतुर्थ्यांचा होता. व शुभ वेळ चंद्रोदयाची होती. शुभवार मंगळवार होता. चंद्राचा शांत प्रकाश मंगलाच्या सुखावर पडलेला होता. तो ज्या ध्यानांत तल्लीन झालेला ते हेरंब मूर्तीचें ध्यान साक्षात् त्याच्या पुढ्यांत उभे होतें. अहाहा किती सुंदर तें ध्यान ! सुरेख तांबडे वस्त्र, मस्तकातर चंद्र अनेक रत्नांसार घातलेली ती सुगुण मूर्ती ! सहाजेकच तिच्या तेजानें त्याचे डोळे दिपले व उघडले गेले. पहातो तों समोर भगवानूच प्रकट झालेले. त्याच्या डोळ्यांत आनंदाश्रु उभे राहिले. सार्थक ज्ञात्यानें कृतकृत्यता वाटली. गर्हीवरून त्यानें प्रभुंच्या पायावर कोटांगण घातलें व त्या भालचंद, दशभूज, तुंदिलोदर, गजानन शिवपुत्राकडे पुन्हां पुन्हा पाहून पुन्हा पुन्हा नमस्कार करू लागला. तरी त्याचें समाधान होईना. त्यानें रूप दृदयांत घरून ठेविलें. आपली तपश्चर्या फळाला आली, त्याला फार समाधान काटले. भीगजानन देव त्याला म्हणाले, “मी प्रसन्न आहे. बाळ तुला काय हवें तें मागून वे.” तेव्हां मंगल म्हणाला, ‘‘देवा, आज मी घन्य झालो आहे. घन्य माझी माता-पिता, परमेशा तुमच्या दर्शनानें मी कृतार्थ झालो आहे. मला पाहिजे होतें तें मिळाले, आतां काय मागण्यासारखें आहे ? पण एक सांगणे आहे कीं परमेश्वर आपण देतांच आहां तर स्वर्गामध्ये मला त्थान घावें, अमृतपान करवावें व माझें नांव मंगलकर म्हणून सर्वत्र म्हटलें जावें.” भगवंतानें त्याचें मागणे मान्य केलें. ते म्हणाले, “बाळ, तुलें नांव माझ्या नांवावरोवर उच्चारलें जाईल. मला आजपासून ‘मंगलमूर्ति’ म्हणून लोक संबोधतील.” असें म्हणून देव अंतर्वानि पावले. ज्या ठिकाणी गणपतीचें मंगलाला दर्शन घडलें त्या ठिकाणी ज्यांनी गणपतीची स्थापना केली व त्या मूर्तीचे नांव ‘मंगलमूर्ति’ असें ठेवण्यांत आलें. आपण गणपतीला म्हणतोच ‘मंगलमूर्ति मोरया’ मंगळवारी येणाऱ्या कृष्ण चतुर्थीला ‘अंगारकी’ म्हणतात. त्याला महत्वही जात्त असते. आणि माघांतल्या कृष्ण चतुर्थीला गणपतीचा अन्म दिवस मानतात. आणि त्यांत ती मंगळवारी आली तर दुवांत साखर. ह्याला

निंबाजीचा निस्सीम भक्तिभाव

निंबाजीची भक्तीभावावर दृढ शळा होती; त्यामुळे भगवंत त्याला पावला. तत्पूर्वी त्याची परोपरीनें कसोटी लावली गेली. असीम शळेमुळे सर्व कसोटींतून तो पार पडला. अशा या भक्ताच्या जीवनांतील कांहीं आश्रयकारक घटना—

दैघदैठण नांवाच्या गावांत निंबराज नांवाचा एक कुळकर्णी होता. तो प्रापंचिक असून मुलांबाळांनी संपन्न होता. संतपूजनावर त्याचा दृढ भाव असल्याकारणानें त्याला अनुताप होऊन संसाराचा बीट आला. दुर्धर मायेच्या अनिवार मोहाने मोहित होऊन प्रपंचव्यवहार करण्यांत आपण व्यर्थ आयुष्य घालविले अशा उपरतीनें तो तीर्थाटनास गेला. त्यानें बारा जोतिलिंगांचे दर्शन घेतले; अनेक तीर्थे पाहिली आणि पुढे तो हिमालयाकडे गेला. तीर्थाटन करीत असतां त्यानें भागीरथीच्या तीन कावडी रामेश्वराला वातल्या. असें पुण्य जोहून तो स्वगृहीं परत आला.

तीर्थे, याग, वेदपठण वैगेरे करणारा मनुष्य हरिभजनीं रत होईल तेव्हांच त्याचे कर्म फळास आले असें मानावयाचे. शेतांतील पिकाळा पुष्कळ कणसे वेऊन त्वांत जर घान्य नसेल, वतनवाडी मिळविणारा जर संतानरहित असेल, विद्याभ्यास करून ज्ञानवान् ज्ञालेल्यास जर प्रसंगीं स्मरणशक्ती फसवीत असेल, पानावर पुष्कळ जिनसा वाढून तूप वाढले नसेल तर त्या सर्व गोष्टी जशा व्यर्थ होत, त्याप्रमाणे हरिचरित्रिवर्णनावांचून केलेली सर्व साधने निष्फळ होत असें जाणून निंबराज कीर्तन करू लागला. परमेश्वराच्या कीर्तनांत निंबराजाला उत्तम प्रकारचा रस भरण्याचे सामर्थ्य येऊन त्याच्या कीर्तनाचा रंग पडावा या हेतूने पांडुरंगांनी बुद्धिदात्या गजाननाला निंबराजावर कृपा करण्याची आशा केली.

हरी भजनीं रंगला

विठोबाच्या आजेप्रमाणे श्रीगजानन निंबराजाच्या स्वप्रांत गेले. त्यांनी त्याला अभ्य वरदान दिले. कांहींएक विद्याभ्यास केल्यावांचून त्याच्या कीर्तनांत त्याला रंगदेवतां उभी करितां येईल असें सांगून गजाननांनी निंबराजाच्या हातांत एक

ही मंगलाची भक्तीच कारण असावी. असें आहे देव-भक्तांचे नाते ! अनन्य भक्तीची किमया ! त्यांनी साधणारी जीवनाची सफलता ही अशी आहे. भक्ति ही कामधेनुखरी. अशा या भगवंताशीं तादात्म्य पावावै, त्याच्याशीं लीन राहून आयुष्य कंठावै, त्यांतच सात्विक आनंद मिळण्याची खात्री, त्यांतच जीवनाचे साफल्य नाहीं का ?

तांबूल ठेविला. निंबराज जागा होऊन पाहतों तों गजानन महाराज दृष्टीस पडेनात. तोंडामध्ये विडा मात्र रंगलेला आहे. गजाननांनी दिलेला प्रासादिक विडा आपण हातावर चोलून खाल्ला अशी त्याला आठवण होऊन त्यानें आपल्या हाताकडे पाहिले तों हाताला तांबडा डाग दृष्टीस पडला. त्यानें आपला हात धुतला; पण विड्याचा डाग जाईना. समुद्रानेंच ज्या विहिरीला पाण्याचा पुरवठा केला ती कोरडी कशी पडेल? उन्मनी अवस्थेला पोंचलेला योगी प्रापंचिक कसा बनेल? सूर्याच्या प्रसादानें प्राप्त झालेला सोज्बळपणा थंडीच्या कडाक्यानें भंगत नाही; राजानें हाती घरलेल्या रंकास दारिद्र्य येणे शक्य नाही; ब्रह्मदेवानें ज्याच्या कपाळीं शंभर वर्षे आयुष्य लिहिले तो तत्पूर्वी यमाला हार जात नाही; परिसानें स्पर्श केलेल्या लोहाची काळिमा पुन्हां परतून येत नाहीं त्याप्रमाणे गजाननाकडून प्राप्त झालेल्या विड्याचा डाग जात नाहीं असें पाहून निंबराज आनंदित होऊन स्ययंस्फूर्तीनें कीर्तनांत नांचुं लागला. त्याने लजा, मान, लौकिक यांचा त्याग केला. आशापाश व भेदाभेद यांचे निरसन करून तो हरि-प्रेम-सुखाचा उपभोग बेंज लागला.

पांडुरंगाची आज्ञा

अशा प्रकारच्या वृत्तीनें काळ क्रमीत असतां निंबराज पंढरीस आला. भक्ताची भेट होतांच त्याजवर अनुग्रह करण्याविषयी पांडुरंगांनी रुक्मणीस आज्ञा केली. रुक्मणीने लागलीच एका माळणीचे सोंग घेतले आणि एका पाठीत गाजराच्या फोडी भरून ती वाटेमध्ये गाजरे विकावयास बसली. निंबराज देवळांतून निघून त्या ठिकाणी येतांच त्यास ती माळीण म्हणाली ‘माझे तान्हे पोर घरी रडत असेल, मी घरी जाऊन आतां त्याला घेऊन येते तोपर्यंत तुम्ही माझी पाठी सांभाळा.’”

माळणीच्या भाषणानें कृपाकू होऊन निवराज पाटी संभाळीत बसला आणि ती माळीण आपल्या घरी निघून गेली.

एक प्रहर झाला तरी ती माळीण परत आली नाहीं. जातांना ती पाटीवर झांकण घालून गेली होती. निंबराज कंटाळला. आतां तेथें कोठवर बसावें असा विचार करीत असतां त्यानें सहज पाटीवरील झांकण काढले तो त्या पाटीत गाजराच्याएवजी सोन्याच्या पाकळ्या दिसल्या. तो प्रकार पाहून निंबराज विस्मित झाला. माळणीच्या रूपानें ती आदिमायाच आपल्याला मोहांत गुंतवूं पहात आहे असें वाढून निंबराज त्या सोन्याला अनर्थासिम मातृ लागला.

यवनाच्या घरांत मांसाचें दर्शन होतांच शुद्ध विप्र जसा तेथून लागलाच परत जातो, त्याप्रमाणे सोन्याची किळस घरून निवाराज तेथून तसाच उद्भून देवकांत गेला. तो सज्जाव घरून देवापुढे हात जोडून म्हणाला ‘देवा, तु मला असा गुंतवूं पहातोस मला घनसंपत्ति नको. तुझी कृपा पाहिजे.’

इतके बोलून त्यानें रखमाईला नमस्कार वातला आणि तो धर्मी जाऊन नामस्मरण करीत बसला.

भक्ताबहुल भगवंताला अभिमान

रखमाईनें निंबराजाचा सर्व वृत्तांत विडलास कथन केला. विडलांनी सांगितले “माझे दास भजनकर्मीतच संतोष मानणारे असल्यामुळे त्यांना लोभ, ममता, आशा ही बाध्यू शकत नाहीत, पर्वतोला पर्जन्याच्या धारा रुतत नाहीत; आकाशाला काळे डाग पाडतां येत नाहीत, सूर्य व चंद्राला थंडी व उष्णता बाधत नाही; समुद्राला तहानेची पीडा होत नाही; अग्रीला अपचलाची बाधा होत नाही; वारा कैदखान्यांत अडकूं शकत नाही, त्याप्रमाणेच माझे भक्त आशेच्या पाशांत गुंतत नाहीत.

हे भाषण ऐकून रुकिमणी विस्मित झाली. दुसऱ्या दिवशी संतमंडलीसमवेत निंबराज चंद्रभागेवर स्नानासु गेला. पांडुरंगांनी गळ्यांत तुळसीमाळा घातल्या; डोक्याला टोपी घातली; कपाळाला बुका लाविला; अशाप्रकारे वेष घारण करून पांडुरंगही चंद्रभागेवर आले.

निंबराजाला सुख द्यावै या हेतूनें पांडुरंग निंबराजाला म्हणाले “मी रत्नाकरितां नदीमध्ये उतरणार आहे. येथे चोप्या फार होतात; तरी माझे जिन्नसु तुमच्यापाशी असू द्या.”

असें बोलून पांडुरंगांनी आपली टोपी, माळ वैरे सर्व वस्तु निंबराजाच्या हवाली केल्या आणि तत्कर्णीच ते अटश्य झाले.

आपला डोळा चुकवून ब्राह्मण इतक्यांत कोणिकिडे गेला म्हणून निंबराज सभोवतीं पाहूं लागला. स्नान आटोपून तरी तो येईल म्हणून निंबराजानें एक प्रहरभर त्याची वाट पाहिली. अखेर तो येत नाहीसें पाहून निंबराज कंटाळला. त्यानें त्या ब्राह्मणाचा सर्व सज्कूर संताना विदित केला; संतानीं शानदृष्टीने विचार करून निंबराजाला तो ब्राह्मणरूपी पांडुरंग असल्याचे सांगितले. निंबराजासही संतांची कल्पना खरी वाटली. मग संतांच्या आग्रहावरून त्यास तेथेच कीर्तन करण्यास सांगितले. निंबराजाने पखवाजाच्या स्वरांत तंबोरा जुळविला. हातामध्ये टाळ धारण केला. दिव्य पताका उभारिल्या. शास्त्री, पुराणिक, संत, महंत, वैष्णव वैरे झाडून सारे लोक कीर्तन श्रवण करण्याकरितां वाळवंटांत येऊन बसले. सायंकाळच्या सुमारास कीर्तन सुरुं झाले. विडलाच्या नोंवानें टाळी पिढून निंबराजाने नमन केले. हृदयामध्ये प्रेमभाव उचंबळून निंबराजाच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहूं लागले. सप्रेम आणि भोव्याभावाचे गायन ऐकून सर्वांच्या चित्तवृत्ति रंगून गेल्या. ते कौतुक

पाहण्याला देवगणांची दाटी झाली. सज्जन व विचक्षण लोक तळीन होऊन राहिले.
हरिनामाचा गजर करून निंबराज प्रेमभावानें नाचूं लागले.

कीर्तनांत रंग भरला

भक्ताचे प्रेम पाहून पांडुरंग बालरूप घरून मयूपुच्छानें निंबराजावर वारा घालूं लागले. लक्ष्मीच्या जीवाचा प्रियकर निंबराजावर मोरचेल उडवूं लागला हैं पाहतांच त्या कीर्तनाच्या ठिकाणीं चौसष्ट कला प्राप्त झाल्या. चौदाविद्या कीर्तन-रसांत बुद्धन गेल्या. चार प्रहर कीर्तन झालें तरी कोणीहि निद्रावश झाले नाहीत. सर्वज्ञ तालसुरावर टाक्या वाजवीत राहिले.

पहाटेच्या सुमारास एका सावकाराची बायको अंग धुण्याकरितां घाटावर आली. तिला इशदर्शन होऊन ती कधेत आली आणि निंबराजाचे पाय घरून आक्रोश करूं लागली. लोकांनी तिला तिच्या आक्रोशाचें कारण विचारलें. तेव्हां ती बाईं बोलली, “ या निंबराजाच्या डोक्यावर प्रत्यक्ष पांडुरंग चवरी वारीत असतांना मी आपल्या ढोक्यांनी पाहिला. आतां मात्र तो दिसत नाहीं. तो सुकुमार सांवळा दृष्टीस पडावा या हेतुनेच मी येथे येऊन विलाप करीत आहे.”

त्या बाईंच्या बोलण्याचें लोकांना आश्र्यं वाटलें. ते सर्वज्ञ निंबराजाच्या शेजारी जमले. सर्वज्ञ त्याच्या खांद्याकडे पाहूं लागले. तों त्या ठिकाणीं पडलेल्या बुक्यावर कोमल पाउले उमटलीं आहेत असें त्यांच्या दृष्टोत्पत्तीस आलें. हा साक्षात्कार पाहून सर्वत्र लोटांगणे घालूं लागले. त्यांनी त्या सावकारपत्नीला वंदन केलें. सकल नारीनर निंबराजाचें स्तुतिस्तोत्र गाऊं लागलें. इतक्यांत सूर्य उदयाचलावर आला. तेव्हां निंबराजानें आरति करून पांडुरंगाला ओवाळिलें. मग पौर्णिमेच्या दिवशीं गोपाळकाला होऊन सर्व यात्रा जिकडल्या तिकडे गेली. निंबराजाहि मनामध्ये पांडुरंगाची कायमची स्वापना करून आपल्या ग्रामीं चालता झाला. भक्तांच्या वियोगानें पंढरीनाथ उदास झाल्यानें ते पुढे तुकारामाच्या दर्शनाकरितां देहूस गेले.

—अलंकार सोन्यापासून बनवतात. त्या दागिन्यांतील सोनें दागिन्यास सोहून वेगळें राहूं शकत नाही. त्याचप्रमाणे शरीर आत्मारामाचें आहे. शरीर म्हणजे मी-आत्माराम नव्हे. जो तसें समजतो तो अशानाचें प्रदर्शन करतो. जो स्वतःला आत्माराम समजतो तोच शानी होय.

—रमण महर्षि

दृढ संकल्पाची व श्रद्धेची जरूरी

*****

—संत विनोदा

मला एका गृहस्थाविषयी एक जण सांगत होता की, “तो कोणाच्या खोलीत शिरला तर एका मिनिटांत त्या खोलीत कोठे काय आहे हैं त्याच्या लक्षांत येई.” मी मनांत म्हटले, “देवा, हा महिमा मला प्राप्त न होवो.” पांचपन्नास वस्तूची मनांत नोंद ठेवणारा मी का त्याचा चिटणीस आहे? का मला चोरी करावयाची आहे? तो साबू तेथें होता, घड्याळ तेथें होते, याच्याशीं मला काय करावयाचे आहे? मला हवें कशाला हैं ज्ञान? डोक्यांतील हा फाजीलपणा मी टाकला पाहिजे. तसेच कानाचै. कानावर पहारा ठेवा. कांहीना तर वाटते की “कुञ्च्याच्या कानासारखा आपला कान असता तर किती बरे झालें असते! क्षणांत वाटेल त्या दिशेला हलवतां आला असता. माणसाच्या कानांत देवाने ही उणीव ठेवली.” परंतु असा हा कानाचा फाजीलपणा नको. तेंच हैं मन फार जबरदस्त आहे. जरा खुट्ट झालें की गेलेच लक्ष. जीवनांत नियमन आणि परिमितता आणा. वाईट वस्तु नयेच पाहूं, वाईट पुस्तके नयेच वाचू. निंदास्तुति नयेच ऐकूं. सदोष वस्तु नकोतच; परंतु निर्दोष वस्तूचैं सुझां फाजील सेवन नको. चवचालपणा कोणताच नको. दारू, भजी, रसगुळे, तर नकोतच; परंतु संत्री, केळी, मोसंबीहि फार नकोत. फलाहार हा शुद्ध आहार आहे. परंतु तोहि यथेच्छ नको. जिभेचा यथेच्छपणा आंतील मालकाने सहन करतां कामा नये. वेडी-वांकडी वांगू तर आंतील मालक सजा करील असा इंद्रियांना धाक वाटला पाहिजे. नियमित आचरणालाच जीवनाची परिमिता म्हणतात.

जशी दृष्टि तशी सूष्टि

समदृष्टि होणे हैं फार महत्वाचै आहे. समदृष्टि म्हणजेच शुभदृष्टि. शुभदृष्टि असल्याशिवाय चित्त एकाग्र होणारच नाही. एवढा मोठा वनराज सिंह; परंतु चार पावळे चालतो आणि मागे बघतो. हिंसक सिंहाची एकाग्रता कशी होणार? वाघ, कावळे, मांजर, यांचे डोळे सारखे फिरत असतात. त्यांची कावराबावरी नजर. हिंस्त्र प्राण्यांची अशीच स्थिति असणार, साम्यदृष्टि आली पाहिजे. ही सर्व सूष्टि मंगल भासली पाहिजे माझा स्वतःवर विश्वास आहे तसा सर्व सुष्टीवर माझा विश्वास असला पाहिजे. येथे भिण्यासारखे काय आहे? सारे शुभ व पवित्र आहे.

“विश्वं तद् भद्रं यद्वन्ति देवाः”

हे विश्व मंगल आहे, कारण परमेश्वर तें सांभाळीत आहे. इंग्लंडमधील न्रातनिंग कवीने असेच म्हटले आहे.

“ ईश्वर आकाशांत विराजमान आहे. आणि जग सर्वं नीटच चाललें आहे.”

जगांत कांहीं बिघडलेलें नाहीं. बिघडलेलें जर कांहीं असेल तर ती माझी दृष्टि. जशी माझी दृष्टि तशी सृष्टि. मी लाल रंगाचा चष्मा लावीन तर सृष्टि लालच दियेल, पेटल्यासारखीं दिसेल.

रामदास रामायण लिहीत व तें शिष्यांस वाचून दाखवीत. मारुतिहि गुप्तरूपानें ते ऐकावयास वेऊन बसे. समर्थीनीं लिहिलें होतें, ‘मारुति अशोकवनांत गेळा. तेथें त्यानें पांढरी फुले पाहिली.’ हे ऐकतांच मारुति प्रगट झाला व म्हणाला, ‘मी पांढरी फुले मुळीच पाहिली नाहीत. मी फुले पाहिली तीं लाल होतीं. तुम्हीं चुकीचे लिहिले आहे ते शुद्ध करा.’ समर्थ म्हणाले, ‘मी लिहिले ते बरोबर आहे. तुं पांढरींच फुले पाहिलीस.’ मारुति म्हणाला, ‘मी स्वतः तेथें होतो. मी सांगणारा का खोटा?’ शेवटीं तकार रामरायाकडे गेली. रामचंद्र म्हणाले, ‘फुले पांढरींच होती, परंतु मारुतीचे डोळे त्या वेळेस रागानें लाल झालेले होते, म्हणून तीं शुभ्र फुले त्याला लाल दिसली.’ या गोड गोष्टीचा सारांश एवढा च की जगाकडे पाहण्याची आपली जशी दृष्टि असेल तसें आपणांस जग दिसेल.

सर्वत्र मंगल पहा

ही सृष्टि शुभ आहे अशी जर मनाची खात्री पटली नाहीं तर चित्ताची एकाग्रता होणार नाहीं. सृष्टि बिघडलेली आहे असें जोंपर्यंत मला वाटत आहे, तोंपर्यंत साशंक होऊन मी चौकेर पाहत राहणार. कवि पांखरांच्या स्वातंत्र्याचीं गाणीं गातात. एकदां पांखरूं होऊन पझा म्हणावें, म्हणजे काय निर्मतीचे ते स्वातंत्र्य आहे ते कळेल. पांखरांची मान सारखी पुढेंमागें नाचत असते, सारखी दुरुच्छ्याची भीति. चिमणीला आसनावर बसवा, तिची का एकाग्रता होईल? मी जरा जवळ जातांच चिमणी उडेल, हा डोक्यांत दगड तर नाहीं घालणार, असें तिला वाटेल. सारी दुनिया भक्षक आहे, संहार करणारी आहे, अशी भेसूर कल्पना ज्यांच्याजवळ आहे त्यांना कोठली शांति? माझा रक्षक काय तो मी एकटा; बाकी सारे माझे भक्षक, ही कल्पना नाहींशी झाल्याशिवाय एकाग्रता होणार नाहीं. समदृष्टीची भावना करणें हाच एकाग्रतेचा उत्तम उपाय आहे. सर्वत्र मांगल्य पहा म्हणजे आपोआप चित्त शांत होतेल.

एखादा मनुष्य दुःखी असावा. त्याला झुळझुळ वाहणाऱ्या नदीकांठी वेऊन जा. त्या स्वच्छ शांत पाण्याकडे पाहून त्याची तळमळ कमी होईल. तो दुःख विसरेल. त्या झन्यांत एवढी कोठून शक्ति आली? परमेश्वराची शुभशक्ति त्याच्यांत प्रगट झालेली आहे. वेदामध्ये झन्याचें सुंदर वर्णन आहे.

“ अतिष्ठन्तीनाम् अनिवेशनानाम् ”

असे हे झरे आहेत. झरा अखंड वाहतो. त्याला स्वतःचें धरदार नाही. तो संन्यासी आहे. असा पवित्र झरा माझ्या मनाची क्षणांत एकाग्रता करतो. ह्या सुंदर झन्याला पाहून प्रेमाचा, ज्ञानाचा, झरा माझ्या मनांत मीं कां निर्माण करू नये ?

हे बाहेरचे जड पाणीहि जर माझ्या मनाची शांति करू शकतें तर माझ्या मानस-दरोंत जर भक्ति-ज्ञानाचा चिन्मय झरा वाहूं लागला, तर केवढी शांति मला लाभेल ! माझा एक मित्र मार्गे हिमालयांत, काश्मिरांत, हिंडत होता. तो तेथील पवित्र पर्वतांची, सुंदर प्रवाहांची, वर्णने लिहून पाठवी. मी त्याला उत्तर पाठविले, “ जे झरे, जे पर्वत, जे शुभ वारे, तुला तेथें अनुरम आनंद देतात, त्या सर्वांचा अनुभव मी माझ्या हृदयांत घेऊं शकतो. माझ्या अंतःसृष्टींत हे सारे रमणीय हश्य मी रोज पहात आहे. माझ्या हृदयांतील भव्य दिव्य हिमालय सोडून तूं तिकडे बोलावलेस तरी मी येणार नाहीं.

“ मी स्थिरांत हिमालय ”

स्थिरतेची मूर्ति म्हणून ज्या हिमालयाची उपासना स्थिरता येण्यासाठीं करावयाची, त्या हिमालयाचे वर्णन ऐकून मी माझे कर्तव्य जर सोडलें तर काय उपयोग ! ”

चित्त शांत करा

सारांश, चित्त जरा शांत करा. सृष्टीकडे मंगलतेने बघा म्हणजे अनंत झरे हृदयांत वाहूं लागतील. कल्पनांचे दिव्य तरे हृदयाकाशांत चमकूं लागतील. दगडाची, मातीची, शुभ वस्तु पाहून जर चित्त शांत होतें तर मग अंतःसृष्टींतील हश्ये पाहून कां शांत होणार नाहीं ? मी मार्गे त्रावणकोरला गेलों होतों. तिथें एक दिवस सायंकाळीं समुद्र-किनाऱ्यावर बसलों होतों. तो अपार सागर, ती धो धो गर्जना, सायंकाळची वेळ, मी केवळ स्तब्ध बसलों होतों. माझ्या मित्रानें मला समुद्रतीरीच फळे वगैरे खाण्यासाठीं आणलीं. त्या वेळेस तो सात्त्विक आहारहि मला विषासारखा वाटला. ती समुद्राची उँ उँ गर्जना मला “ मामनुस्मर युध्यच ” या गीतावचनाची आठवण देत होती. समुद्र सारखे स्मरण करीत होता व कर्म करीत होता, एक लाट आली, गेली. पुन्हां दुसरी आली. क्षणभर विश्रांति नाहीं तो देखावा पाहून माझी तहानभूक हरपली होती. असें त्या समुद्रांत होतें तरी काय ? त्या खारट पाण्याच्या लाटा उसळतांना पाहून जर माझे हृदय उचंबळतें तर ज्ञान-प्रेमाचा अथांग सागर हृदयांत उसळत्यावर मी किती नाचेन ! वेदांतील क्रष्णाच्या हृदयांत असाच समुद्र उसळला होता—

“ अंतःसमुद्रे हृदि अंतरायुषि
घृतस्य धारा अभिचाकशीमि
समुद्रादूर्मिर्मधुमानुदारत ”

या दिव्य भाषेवर भाष्ये लिहितांना विचान्या भाष्यकारांची त्रेघातिरपिट उढाली. कोणती ही धृताची घारा ? कोणती मधाची घारा ? माझ्या अंतःसमुद्रांत का खारट लाटा उसळतील ? नाहीं नाहीं. माझ्या हृदयांत दुधा—तुपान्या, मधान्या लाटा उसकून राहिस्या आहेत.

पहिल्या संस्कारांचे महत्त्व

हा हृदयांतील समुद्र पहावयास शिका. बाहेरचे निरब्र निळे निळे आकाश पाहून चित्तहि निलेय व निर्मल करा. वास्तविक चित्ताची एकाग्रता हा खेळ आहे. चित्ताची व्यग्रता हीच अस्वाभाविक व अनैसर्गिक आहे. लहान मुलांन्या ढोक्याकडे टक लावून पहा. लहान मूल सारखें टक लावून बघते. तुम्ही दहा वेळां ढोक्ले मिटाल. मुलाची एकाग्रता ताबडतोब होते. चार पांच माहिन्यांचे मूल झालें म्हणजे त्याला बाहेरची हिरवी हिरवी सृष्टी दाखवा. तें सारखें पाहत राहते. चायकांची तर अशी समजूत आहे की बाहेरच्या हिरव्यागार पात्याकडे पाहून त्याच्या विष्टेलाहि हिरवा रंग येतो. जणूं सर्वेद्रियांचे ढोक्ले करून तें बघते. लहान मुलाच्या मनावर कोणत्याहि गोष्टीचा फार परिणाम होतो. पहिल्या दोन चार वर्षांत मुलास जें शिक्षण मिळते तेच खरें शिक्षण असें शिक्षणशास्त्रज्ञ म्हणतात. तुम्ही विद्यापीठें, शाळा, संघ, संस्था, कितीहि काढा. जें पहिले शिक्षण मिळालें तसें पुढे मिळणार. शिक्षणाशी माझा संबंध आहे. दिवसेंदिवस माझा असा ग्रह होत चालला आहे की ह्या बाहेरच्या शिक्षणाच्चा परिणाम शूल्यवत् आहे, पहिले संस्कार वज्रलेप होतात. पुढचें शिक्षण म्हणजे वरचा रंग, वरची शिल्हा. साबण लावला तर वरचा डाग जातो; परंतु कातडीचा काळा रंग जाईल का ? त्याप्रमाणे मूळचे संस्कार जाणे फार कठीण असते.

हे पहिले संस्कार बलवान् कां, आणि पुढचे कमजोर कां ? कारण लहानपणीं चित्ताची एकाग्रता नैसर्गिक असते. एकाग्रता असल्यामुळे जे संस्कार उठतात ते पुसले जात नाहीत. असा चित्ताच्या एकाग्रतेचा महिमा आहे. ही एकाग्रता च्याला साधली त्याला काय अशक्य आहे ?

आपले सारे जीवन आज कृत्रिम झालें आहे. बालवृत्ति मेली आहे. जीवनात खरी समरसता नाहीं. जीवन शुष्क झालें आहे. वेडेवांकडे कसें तरी वागत आहोत. मनुष्याचे पूर्वज वानर होते हैं डार्विनसाहेब नाहीं सिद्ध करीत; तर आपण आपस्या कृतीने सिद्ध करीत आहोत.

लहान मुलांत विश्वास असतो. आई जें सांगेल हैं प्रमाण. सांगितलेस्या गोष्टी कधीं त्याला असत्य वाटत नाहीत. कावळा बोलला, चिमणी बोलली, सारे त्याला सरे वाटते. मुलांच्या या मंगल वृत्तीमुळे त्यांची एकाग्रता लवकर होते.

ध्यानयोगसाठी काय लागते ?

सारांश, ध्यानयोगाला चित्तांची एकाग्रता, जीवनांतील परिमितता, शुभ साम्यदृष्टि, हीं पाहिजेते. याशिवाय आणखीहि दोन साधने सांगितलीं आहेत. ती म्हणजे वैराग्य व अभ्यास. एक विध्वंसक साधन व दुसरे विधायक. शेतांतील गवत उपटून टाकणे हें विध्वंसक काम. यालाच वैराग्व म्हणावयाचें. पेरावयाचें हें विधायक काम. मनांत सद्विचारांचे पुनः पुन्हां चिंतन करावयाचें हा अभ्यास. वैराग्य विध्वंसक क्रिया, अभ्यास ही विधायक क्रिया. वैराग्य अंगीं कसे बाणेल? आपण म्हणतो आंबा गोड आहे. परंतु गोडी का केवळ भांव्यांत आहे? नुसत्या आंव्यांत गोडी नाही. आपल्या आत्म्यांतील गोडी आपण वस्तूत औततों व मग ती वस्तु गोड लागते. म्हणून आंतील गोडी चाखावयास शिका. केवळ बाह्य वस्तूत गोडी नसून तो 'रसानां रसतमः' माधुर्यसागर आत्मा माझ्याजवळ आहे त्यामुळे गोड वस्तूना गोडी आली आहे, अशी भावना करीत गेल्याने वैराग्य अंगीं बाणले. मारुतीला मोत्याचा हासीतेने दिला. मारुति मोर्तीं चावी, पाही, फेंकून येई त्यांत त्याला राम दिसेना. राम त्याच्या हृदयांत होता. त्या मोत्यासाठीं मूर्ख लोकांनीं लाख रुपये दिले असते.

भगवंतांनी हा ध्यानयोग सांगतांना एक अत्यंत महत्वाची गोष्ट आरंभीच सांगितली आहे की, ‘मला स्वतःचा उद्धार करून ध्यावयाचा आहे. मी पुढे जाणार. वर उंच उडी घेणार.: या नरदेहांत मी असाच पडून राहणार नाही. परमेश्वराच्या जबळ जाण्याचा मी हिंमत धरून प्रयत्न करीन.” असा दृढ संकल्प हवा.

हें सर्व ऐकत असतांना अर्जुनाला शंका आली. तो म्हणतो, “देवा, आतां मोठे झालें. दोन दिवसांनी मरून जाऊ. या साधनेचा काय उपयोग ?” भगवान् म्हणाले, “मरण म्हणजे मोठी झोंप. रोजच्या उद्योगानंतर आपण सात आठ तास झोंपतो, त्या झोंपेची का भीति वाटते ? उलट झोंप आली नाही तर चिंता वाटते. झोंपेची जरुरी आहे, तशीच मरणाची. झोंपून उठल्यावर पुन्हा आपलें काम आपण सुरु करतो, तसेच मरणोत्तरहि पूर्वीची सर्व साधना आपणांस मिळेल.”

शानदेवांनी शानेश्वरीत जणु आत्मचरित्रिच या प्रसंगीच्या ओव्यांतून लिहिले आहे असें वाटते. “बालपणीच सर्वज्ञता । वरी तयारै”

“ सकल शास्त्रे स्वयंभै । निघती मुखे ॥ ”

वर्गैरे चरणांत ही गोष्ट दिसून येते. पूर्वजन्मींचा अभ्यास तुम्हांस खेंचून घेतो. एखाद्याचें चित्त विषयांकडे जातच नाहीं. त्याला मोह कसा तो वाटतच नाहीं. कारण पूर्वजन्मीं त्यांने साधना केलेली असते, भगवंतांनी आश्वासन दिलें.

“शुभकारी कुणी बापा दुर्गतीस न जातसे”

कल्याणमार्गाचे सेवन करणाऱ्याचे कांहीं फुकट जात नाहीं. अशी ही श्रद्धा शेवटी दिली आहे. अपूर्ण शेवटी पुरेहोईल. भगवंताच्या या उपदेशांतील स्वारस्य ध्या आणि आपल्या जीवनाचे सार्थक करा.

‘ जाणोनि नेणते करी माझे मन ’

—संत तुकोबाराय

फुलावर कोणाचे प्रेम नसते ? मुलांना ते आवडते, बायकांना आवडते आणि आम्हा हिंदुलोकांना तर देवांना अर्पण करण्याकरितां फुलापेक्षां पवित्र, सुंदर व चांगले असै कांहीच दुसरे वाटत नाहीं. आपले उत्तमोत्तम विचार प्रदर्शित करण्याकरितां कवीच्या मनाची प्रवृत्ति स्वाभाविकपणेच फुलाची उपमा देण्याकडे असते, आणि आमच्या संस्कृत काव्यामध्ये तर कवि, जणू काय फुलांनी वेष्टित अशाच जगामध्ये रहात होते, असे पुष्कळ दाखले सांपडतात, आणि ही गोष्ट केवळ कर्वीस नव्हे, तर साधारण सहृदय लोकांसही लागू पडण्यासारखी आहे. कर्वीना आसपासच्या लोकांची परिस्थिती, सृष्टिसौंदर्य, लोकांचे आचारविचार, समकालीन लोकांचे नित्याचे व्यवहार, त्यांच्यांत घडणाऱ्या विशेष गोष्टी व आपल्या स्वतःच्या सर्व स्थितींचे निरीक्षण करण्याचे सामर्थ्य ह्यांच्यायोगेही काव्य करण्याची स्फूर्ति होत असावी आणि मग अर्थात्तच ज्यांच्यासुलळे कवीला काव्यस्फूर्ति झाली त्या लोकांच्या ठिकाणी काव्यविषयक जै सृष्टिसौंदर्य, फुले वैरे त्यांच्याविषयी आवड असली तर त्यांत आश्रय मानण्यासारखे कांहीं नाहीं. कालिदास व भवभूति ह्यांच्या काव्यांचा जर आपण विचार केला, तर असै आपल्या अनुभवास येईल कीं, त्यांच्या वेळीं लोकांना फुलांचे सौंदर्य व लावण्य यांची गोडी होती आणि झाडे व रोपे यांची ते, आपण सध्यां घेतों त्यापेक्षां विशेष काळजी बाळगीत असत. कालिदासानें आपल्या काव्यामध्ये अनुकरणीय लावण्यवती स्त्रीचै जै चित्र रेखाटले आहे, त्यामध्ये असै दाखविले आहे कीं, ती स्त्री सदां फलपुष्पांनी समृद्ध अशा बागेतील पर्णकुटिकैत राहत असै; स्वतःच्या हातांनीं तेथील झाडांना पाणी घालीत असे, व त्या झाडावर तिचै नुसते प्रेमच होते असै नाहीं, तर तीं झाडे तिला मित्राप्रमाणे वाटत व त्यांच्याशीं ती एकजीव होऊन जाई.

फुले व लता वेळी

परंतु, आतां हे सर्व गेले आहे. ह्या सर्व आतां जुन्या गोष्टी झाल्या ! झाडे, लता वेळी, फुले यांच्या जीवनाशीं आपले जीवन जणू काय संलग्न करून घेऊन त्यांच्यावर प्रेम करणे हे आम्हांला मुळीं माहीत नाहीसैं झाले आहे; फुलांची आमची आवड अगदीच गेली असै कांहीं नाही. माळी फुले आणतो, किंवा आम्ही बाजारांत जाऊन तीं विकत घेतो. पुरुष त्यांचा वास घेतात, स्त्रिया आपल्या डोकीत त्यांच्या वेण्या करून घालतात; परंतु हे निराळे, आणि पुष्पवाटिका आपण स्वतः तयार

करणे, प्रत्येक फुलझाडाच्या जीवनाची वाढ आपण पद्धाणे, त्यांची जोपासना मरणे, हें निराळे. सारांश हाच कीं, फुलांविषयींचे पूर्वींचे तें खरें प्रेम नाहींसें झाले आहे. पूर्वीच्या लोकांना फूल म्हणजे ईश्वराच्या पावित्र्याचे, सौंदर्यांचे व प्रेमाचे चिन्ह आहे असें वाटत होते. फूल म्हणजे नेत्रास आनंद देणारे किंवा मनास आराम देणारे, एवढेंच नव्हे तर, त्यामध्ये फार गूढ तत्व भरून राहिले आहे व त्यायोगे पुष्कळ विचार सुचण्यासारखे आहेत, असें पूर्वीच्या लोकांना वाटत असे. आम्हांला फुले म्हणजे इतर कित्येक वस्तूप्रमाणे क्षुल्क वाटतात. त्यांच्या सौंदर्यांने त्यांच्या सुगंधाने, रमणीयतेने आम्हीं दंग होऊन जात नाही. यावरून आमचा कसा न्हास झाला आहे, हें कळते. आमच्या पूर्वजांना जणू काय असच वाटे कीं फुले ही स्वर्गलोकाहून खालीं आलीं आहेत. ही जी त्याची समजूत, तीत खरें पाहतां कितीतरी अर्थ भरला आहे! एखाद्या फुलाकडे पहा! साधारण मनुष्यापेक्षां त्याचैं जीवित कितीतरी वरिष्ठ दर्जांचे असून तें किती विविध आहे! गुलाब एक प्रकारचे सौंदर्य आपणांस दाखवितो, तर जाईजुई दुसऱ्याच प्रकारचे; पण सर्वांपासून पावित्राचा, सौंदर्याचा, आनंदाचा, उल्हासाचा धडा आपणांस मिळतो. अशीं कित्येक फुले आहेत कीं, तीं दिसण्यांत अतिशय मोहक दिसतात व त्यांच्यामध्ये विशेष हें असते कीं, तीं जणूकाय आपली मान खालीं घालून उभीं असतात! एखाद्या विनयशील तरुणींने आपल्या पावित्र विचारांनीं, आपल्या सुंदर शीलाच्या मधुर परिमलाने ज्याप्रमाण सर्वांसि वेढे करावै, तसाच हा प्रकार होय!

कमलपुष्प काय शिकवते?

‘जाणोनि नेणते करीं माझें मन’ या सुंदर अभंगामध्ये तुकोबांनीं ज्या फुलांचे आदरपूर्वक वर्णन केले आहे, तें कमलपुष्प होय. आपण या पुष्पाविषयीं विचार करू लागलों असतां हें पुष्प आपल्यामध्ये कितीतरी सुंदर विचार व मनोवृत्ति जागृत करिते आणि ह्या फुलापासून आपल्याला कितीतरी धडे घेतां येण्यासारखे आहेत.

प्रथम आत्मसाहाय्य व आत्मविश्वास हा धडा हें फूल आपणांस शिकविते. कमलपुष्प एकांत अशा कोनाकोपन्यामध्ये वाढत असते, ह्याची कोणी काळजी घेत नाहीं, किंवा निगा बाळगीत नाहीं, तथापि आपल्या सौंदर्यांने व आपल्या सुगंधाने तें कोणत्याहि फुलास हार जात नाहीं. घाणेरड्या अशा परिस्थितीत तें वाढते, यावरून तें आपणांस शिकविते कीं, आपली परिस्थिति कितीहि प्रतिकूल असली तरी प्रथमच आपण हातपाय न गाळतां निश्चयाने वागले पाहिजे आणि मग अशाप्रकारे आपण आपल्या स्वतःशींच इमानाने वागलों, आपल्या उच्च ध्येयापासून वरीलप्रमाणे प्रतिकूल स्थितीतही किमपि ढळलों नाहीं, कीं त्याचा परिणाम इतरांवर तात्काल होतो व हें आपले बाणेदार वर्तने त्यांच्या अंतःकरणाच परिवर्तन घडवून आणावयासही कारण होते. हा धडा कमलपुष्पापासून आपण घेण्यासारखा आह. त्याचा धीटपणा व

त्याची निर्भयता व या सर्वप्रेक्षांही त्याचा विशेष गुण जो पवित्रपणा तो आपण लक्षांत नित्य ठेविला पाहिजे.

सर्वांस मोहित करून टाकणारे असें जें शांत, स्थिर प्रेम त्या प्रेमाचैंहि चिन्ह कमलपुष्प आहे. अशी एक कल्पना आहे की, मंदिरांत जातेवेळी प्रथम जो दरवाजा लागतो, त्यास सौंदर्यद्वार असें म्हणतात. हें जर खेरे तर मग, कमलपुष्पापेक्षां अधिक सुंदर तें काय आहे ! आपणांस त्याच्या आकाराचै किंवा रंगाचै यथातथ्य वर्णन करून यरतां येईल ! आपण एवढेच फार तर म्हणू की, त्याला पाहून आपले अंतःकरण उन्नति होते, प्रसन्न होते व आनंदित होते; त्याचप्रमाणे आपणांस त्याच्या सौंदर्याचै तरी वर्णन करून करतां. येईल ! आपण एवढेच म्हणू की, आपल्या क्षुब्ध अंतःकरणास त्यामुळे शांति मिळते व असें सर्वप्रकारे सुंदर पुष्प ज्याने निर्माण केले, त्या विधात्याची आठवण हें कमलपुष्प करून देते.

बुद्धिची एक कथा

सारांश कमलपुष्प आपल्या ठिकाणीं जागृति उत्पन्न करितें, ती अशा रीतीने. प्रेमाचा महिमाच सुळीं असा आहे की, निःस्वार्थ बुद्धीने प्रेम करणारा मनुष्य आपल्या स्वतःस जणू काय विसरतो, पण ज्यांच्यावर प्रेम करितो त्यांस सर्वस्वी आपलेसे करून टाकतो. हे तत्त्व बुद्धाच्या एका गोष्टीत फार चांगल्या रीतीने प्रतिपादिले आहे. त्या गोष्टीचे साधारण स्वरूप आपण समजून घ्यावे थोर पुरुषाचे लोकांवर किती वजने असू शकते व अशा प्रकारची एक व्यक्ति लोकांवर कसा नैतिक अधिकार गाजवू शकते, याची आपल्याला कमी अधिक कल्पना असेलच. अशा प्रकारचे ज्यांचे सामर्थ्ये आहे, असा ज्यांचा अधिकार आहे, असे पुरुष बहुजनसमाजाच्या ठिकाणी कितीतरी आनंद, उत्साह, आशा, विश्वास उत्पन्न करावयास कारण होत असतात ! भगवान् बुद्ध अशाच प्रकारचा महात्मा होता, व त्याच्या प्रेमाच्या आड कोणतीच गोष्ट येणे शक्य नव्हते; त्याचे प्रेम इतके उत्कट असे, त्यांत इतके अवर्णनीय सामर्थ्ये असे की त्याच्यापुढे विश्व पक्षाचा बिलकुल टिकाव लागत नसे व ते प्रेम त्यास पूर्णपणे जिंकीत असे. तथापि त्यावेळी असा एक दुष्ट मनुष्य होता की, त्याला आपल्या शक्तीचा मोठा अभिमान असे व आपल्याजवळील तलवारीची मोठी घमेंड वाटे. त्याला वाटले, बुद्धाचे प्रेम आपल्या शक्तीपेक्षां व आपल्या तरवारीच्या धारेपेक्षां व तिच्या प्रतापारेक्षां कधीहि श्रेष्ठ ठरू शकणार नाही. या गोष्टीची त्याला प्रचीति पहावीशी वाटली व तसा प्रसंगहि लवकरच आला. एके दिवशी उपदेश करण्याकरितां बुद्ध प्रभु बाहेर गेला असतां त्याला हा दुष्ट मनुष्य वाटेत भेटला. दांत ओठ खात तो क्रूर मनुष्य हातपाय आपटीत बुद्ध प्रभूपुढे गेला. त्वेषाने आपली तरवार उपसून तितक्याच त्वेषाने म्हणाला ‘अरे, ही पहा माझी तरवार, तुझे रक्त प्राशन

करण्याकरितां आतुर झालेली आहे. तू नेहमीं त्या भिकारड्या प्रेमाची फार बढाई सांगत असतोसना? आतां मला पाहूं दे तुझें तें प्रेम, ह्या माझ्या म्यान्यांतून निघालेल्या तरवारीला कसें जिकर्ते तें! ’ असें म्हणून उपसलेली तरवार पाजळीत तो बुद्ध प्रभूच्या अंगावर त्यास मारण्यासाठीं घांवला; तथापि त्यासुलें बुद्धाच्या थोर, सौम्य व प्रेमळ अंतःकरणाचा तिळमात्र क्षोभ झाला नाही. दुसऱ्याचा तिरस्कार करणाऱ्या त्या मनुष्याच्या बाब्य बृत्तीकडे लक्ष न देतां त्यांच्या अंतःकरणाच्या गृद्ध प्रदेशामध्यें जें प्रेमबीज होतें, त्यास जणुं काय आपल्या हृषीपुढें आणून बुद्धप्रभू म्हणाले, “ बाबारे, तूंहि माझ्या प्रेमाच्या कक्षेच्या बाहेर नाहींस, इतकेच नव्हे तर इतरांपेक्षां माझें तुझ्यावर अधिक प्रेम आहे. ” हे शब्द ऐकतांश्चणीच, त्याच्या हातांतून ती तरवार खालीं गळून पडली, व बुद्धाविषयीं त्याच्या ठिकाणी आदरभाव व पूज्यत्वबुद्धि जागृत झाली व त्याचे हात अगदीं त्याला नकळत एकत्र होऊन नम्रभावें करून बुद्धप्रभूस त्यासें प्रणिपात केला. हाच पुढें बुद्धाचा शिष्य बनला, अशी कथा आहे.

इतरांबद्दल प्रेम व पूज्यभाव

आमच्यासारख्या साधारण लोकांना असें वाटण्याचा संभव आहे की, आपण समाजामध्ये कशाही प्रकारें वागलीं व कांहींही केलें, तरी हरकत नाहीं. आपला दर्जा कांहीं एवढा मोठासा नाहीं, तेव्हां आपल्या चालण्याबोलण्याकडे लोकांचें विशेषसें लक्ष जाणें शक्य नाहीं, म्हणून आपल्या वर्तनक्रमाविषयीं फारशी काळजी बाळगण्याचें आपणांस कारण नाहीं. अशा प्रकारच्या विचारांमुळे आपल्या बोलण्यासवरण्यांत, आपल्या चालीरीतीत आपण निष्काळजीं व गबाळ बनण्याचा व दिवसानुदिवस ही संवय अधिकाधिक आपणांस जडण्याचा संभव आहे.

परंतु अशा प्रकारचें हें आपलें वर्तन बाब्य होय, त्याचा आपल्या मनावर कांहींपरिणाम होत नाहीं, असें मात्र नव्हे. खरें पाहिलें तर या गोष्टी आपल्या मनाच्या व्यापाराच्या दर्शक होत. अशा प्रकारच्या निष्काळजीपणाच्या वर्तनावरून हें उघड होतें कीं, त्या मनुष्याच्या मनास योग्य वळण मिळालें नसून एखाद्या थोर आणि उदाच अशा गोष्टीचें कौतुक करण्यास किंवा तीवर प्रेम करण्यास त्याच्या मनास संवय लागलेली नाहीं.

ईश्वराच्या कृपेनै मनुष्यजातींस ज्या देणग्या प्राप्त झालेल्या आहेत त्या सर्वांमध्यें भक्तिभाव दाखविण व पूज्यबुद्धि व्यक्त करणें हे दोन गुण मनुष्यमात्राचे ठारीच स्पष्ट रीतीनें दिसून येतात, या दोन गुणांमुळे मनुष्याला थोरपण प्राप्त होऊनहि तो नम्र असू शकतो, याच त्याच्या गुणांमुळे त्यास परमेश्वराचा सहवास होऊं शकतो, त्याचें सानिध्य त्यास लाभतें.

आदरभाव व्यक्त करणे व ज्याच्याविषयीं आपल्या ठिकाणी हा आदरभाव असतो, त्याचे संबंधाने भक्ति दर्शविणे ह्या दोन गुणांची वाढ ज्यांच्या ठिकाणी झालेली नसते, आपण व आपली परिस्थिति ह्यांतच गुरफटून राहिल्यामुळे आपल्या सभोवार जॅ सुंदर आहे, जॅ शुभ आहे, जॅ आनंदकारक आहे, जॅ पवित्र आहे, ह्यांच्याकडे ज्यांचे लक्षच जात नाही, त्यांचे हाल काय पुसावे! त्यांना आपल्या स्वतः पलीकडे कांही दिसत नाही. त्यांची स्वार्थबुद्धि जोरावर असते, अशा व्यक्तींच्या ठिकाणी उत्तम रीतिभारीचा अभाव दिसला, तर त्यांत आश्रय वाटण्यासारखे कांही नाही. ते इतके भेकड झालेले असतात की, आपल्या सभोवारच्या एकूण एक सर्व लोकांचे लक्ष आपण काय बोलतो, कसें चालतो, करितों काय इकडे लागलेल असते असें त्यांस वाटते आणि मग कोणीही कोणावर टीका केली तरी ती आपल्यालाच लागू पडण्यासारखी आहे एवढैच नव्हें, तर त्यांतील प्रत्येक शब्द आपल्यालाच उद्देशून आहे असेही त्यास वाटत असते व आपल्या प्रत्येक शब्दावर किंवा कृत्यावर टीका होईल अशी या लोकांना भीति वाटते, म्हणून त्यांच्या मनास स्वास्थ्य विलकूल नसते.

रुखरुख वाढूं नये

कोणत्याहि प्रकाराची टीका असली तरी तिचा अशा लोकांवर तात्काळ परिणाम घडतो. त्यांच्याविषयीं कोणी वाईट शब्द काढलेला त्यांच्या कानीं आला किंवा त्यांना नुसता संशय आला, तरी ते फार अस्वस्थ होतात, त्यांना कांहीं सुचत नाहीं. त्याच त्या शब्दाची, पुन्हा पुन्हा आठवण करून ते आपले स्वतःचे हाल करून घेतात! त्यांना ह्या टीकेचा विसर पडत नाहीं, ज्यांनी टीका केली ती माणसें त्यांच्या दृष्टिपुढून जात नाहीत व त्यामुळे आयुष्यामधील सर्व प्रकारच्या आनंदास ते पारखे होतात! एका ग्रीक तत्त्ववेत्याचे असें म्हणणे आहे की, सुखमय जीवनाचे खरें रहस्य म्हणजे कोणत्याहि गोष्टीमुळे मनास रुखरुख वाढूं न देतां ती लवकर विसरून जाणे हेही होय. संसारामध्ये थोडासा त्रास झाल्यामुळे किंवा गैरसमजाचे स्तोम माजविल्यामुळे आपणांला कितीतरी दुःख सहन करावें लागते! अशा प्रकारच्या लहान गोष्टी आपल्या डोक्याआड करण्याचा आपण प्रयत्न केला पाहिजे व त्यायोगे आपल्या मनाची शांति ढळूं देतां कामा नये.

‘जाणोनि नेणते करी माझें मन’ या अभंगामध्ये अशाच प्रकारच्या नियमाचा तुकोबांनीं आपल्याला बोध केला आहे. खरें पाहिलें, तर ह्या नियमाची किंवा ह्या सिद्धान्ताची व्याप्ति तुकोबास वाटली त्याहीपेक्षां अधिक आहे असें एकपक्षी म्हणतां येते. ‘नेणतेपणाचा’ घडा तुकोबांनीं आपणांस शिकविलेला आहे. आपण एकादी वस्तू पहातों किंवा एकादा देखावा पहातों, तेव्हां त्या वस्तूविषयींच्या किंवा त्या देखाव्याविषयींच्या मनास द्विघा करून टाकणाऱ्या ज्या क्षुल्क अवांतर गोष्टी त्यांकडे दुर्लक्ष होऊन त्या वस्तूच्या किंवा त्या देखाव्याच्या मुख्य कल्पनेकडे आपले लक्ष वेघते

तै ह्याच तत्त्वानुसारे, प्रथमच एकादा मनुष्यार्थी आपला परिचय घडतो, तेव्हां त्याचें बाबू स्वरूप न्याहाकून पहाण्याच्या भानगडीत आपण सहसा पडत नाहीं तर साधारणतः त्याचें जें वर्तन, बोलणे चालणे, हातवारे, बोलण्याची रीत, त्यायोगे आपले मत कटकन् बनून जातें व त्या मतामार्गाणे आपले लक्ष्य त्याच्याकडे अधिकाधिक लागतें, किंवा आपणांस त्याचा मुळी कंदाळा तरी येतो. आपल्या मनावर हा जो परिणाम होतो तो अगदीं क्षणाघीत होतो. आपल्याला घड विचार करावयासुहि सवड नसते. पहा, आपण एकादा देखावा पाहतो, तेव्हां त्यांतील पर्वत, महासागर, ढग किंवा आकाश ह्यांमुळे आपले लक्ष्य तिकडे वेधले जाते असें नाहीं, तर तो देखावा अवलोकून मनावर अत्यल्प अवकाशांत जो अत्यंत इष्ट असा परिणाम होतो त्यायोगे आपले मन त्या देखाव्याकडे अधिकच लागतें. एखाद्या वस्तूचें कौतुक करण्याचें सामर्थ्य एकादा कवीमध्ये ज्या मानानें असेल, त्या मानानें त्याची कल्पनाशक्तीहि वेगानें भराऱ्या मारू शकते. सृष्टीतील सुंदर वस्तु अवलोकन करून आपणांस शुद्ध आनंद होत असतोऽत्यास आपली ही सुष्ठि पुष्कळ अंशानें कारणीभूत ज्ञालेली असते. आपले जें नित्याचे वाचन त्याच्यांहा नियम लागू आहे. एखाद्या ग्रंथाचा मुख्य प्रतिपाद्य विषय काय आहे तो समजून न घेतां त्या पुस्तकाची पाने भराभर वाचीत गेल्यानें नुसता शीण मात्र होतो. आपण एखादा ग्रंथ वाचला आणि त्याची जी मध्यवर्ती, प्रतिपाद्य शिक्षा ही जसे आपल्या लक्षांत आली नाहीं तरी ग्रंथ वाचून आपल्या ज्ञानांत, आपल्या अनुभवांत कांहींतरी भर पडली असें तरी आपल्याला वाटले पाहिजे. व्यक्तिव्यक्तीची खरी लायकी जाणण्याची अगर वर्तून्ची उपयुक्तता कळण्याची पात्रता आपल्यांत आली पाहिजे असें काही ज्ञाले, तरच आपल्याला ग्रंथवाचनाच्या सहाय्यानें आपले आयुष्य मनोरम करतां येतें. नाहींतर भाराभर पारायणानें वर महटव्याप्रमाणे नुसता शीण मात्र व्हावयाचा.

शण भर विचारासाठी वरील अभंगच द्या. यांत तुकोबांनीं आपणाला स्पष्ट सांगितले आहे की, दुसऱ्या कोणीं आपले जर अहित केले असेल, तर तै विसरा, त्याची आठवण जागृत ठेवू नका; एवढैच नव्हे, तर आपले अहित करणाराळा क्षमा करा; त्याचेवर प्रेम करा. आठवण विसरून जाण्यांत खरा मोठेपणा, खरै औदार्य नाहीं, तर क्षमा करून, अहित करणाऱ्या व्यक्तीवर प्रेम करण्यांत आहे. आपल्याला ज्ञालेला जाच विसरावयाचा, त्याच्या गुणांचें चीज करावयाचें, त्यास क्षमा करावयाची व त्याचेवर प्रेम करावयाचें हैं नेणतेपण. अशा रीतीनें जे सवडुःखासंबंधानें, स्वतः संबंधानें, ज्ञालेल्या अन्यायाविषयीं वागले ते संत ज्ञाले, म्हणजे त्यांचें संतपण, त्यांचा साधुपणा वरील प्रकारच्या कृतीच्याद्वारे हगोचर ज्ञाला. आपणही नित्य व्यक्तिमात्रांत आढळून येणाऱ्या व्यंगांकडे दुर्लक्ष्य करून गुणांचे ग्रहण करण्याचा प्रयत्न करावा. गुणांकडे विशेष लक्ष पोचविले म्हणजे दोषांचे महत्व वाटत नाहीं, तिकडे आपले लक्ष जात नाहीं; अर्थात् ही वृत्ति सतत प्रयत्नानेंच आपल्याला लाभण्यासारखी आहे.

कांठीं जुन्या आठवणी

आपल्या भारतांतील पवित्र नद्यांपैकीं कोपरगांव ताळुकयांतून वाहणारी गोदावरी नदी देखील पुरातन कालापासून फार पवित्र गणली जाते. अनादिकालापासून आपल्या महान् कृषिमुनींनी या नदीच्या कांठीं बसून दिव्य तपश्चर्या केली आहे. संत शानेश्वरांनी गोदावरीच्या कांठीच आपले वास्तव्य केले. कोपरगांवजवळ ही गोदावरी नदी ओलांडून ९ मैल गेल्यावर शिरडी हैं गांव आहे. गाणगापुर, नृसिंहवाडी आणि औंदुंबर ही स्थाने जशी पवित्र तीर्थे झालीं. तसेच साईबाबांच्या चरणधूलिस्पर्शाने शिरडी हैं पवित्र तीर्थस्थान बनले. तसेच संत दामाजीने पंढरपुराचवळील मंगळवेद्याला ऊर्जितावस्था आणली; श्रीसमर्थ रामदासस्वामींनी सज्जनगडाला हिंदुघर्मांचा झेंडा रोवून अजरामर केले; श्रीनृसिंहसरस्वतींनी नरसोबाच्या वाढीस कायमचा निवास करून वाढीला अत्यंत घवित्र क्षेत्राची योग्यता आणुन दिली; त्याचप्रमाणे श्रीसद्गुरु साईनाथ महाराजांनी अखंड पांच तर्पे वास्तव्य करून आपल्या अलौकिक लीलांनी हजारों भक्तांचा उद्धार केला आणि शिरडीला महान् तीर्थस्थान—दक्षिणेतील प्रति काशीक्षेत्र बनविले.

वैष्णवांचे माहेरघर

साईबाबांमुळेचे शिरडीला महस्व प्राप्त झाले, शिरडीच्या वयोवृद्ध माणसांकून असें कळते की, बाबा तरुणपर्णी अत्यंत देखणे आणि तेजःपुंज दिसत. पाहतांक्षणींच ते कुणाही व्यक्तीवर आपली छाप पाडीत. त्यांचा स्वभाव मात्र फार तापट होता. प्रथम ते कुणालाही जवळ उभे करीत नसत. श्रीमंत राजघरण्यांतील व्यक्तींचीही ते पर्वा करीत नसत. मात्र गरीब आणि सच्छील भक्तांना ते अत्यंत प्रेमाने आणि ममतेने वागवीत. अत्यंत दुर्घट आणि दुस्तर अशा संसारावर त्यांनी विजय मिळविला होता. बाबा बाह्यतः रागावलेले दिसले, तरी अंतर्यामी ते दया-शांतीचे सागर होते. मूर्तिमंत शानभांडार त्यांच्या हृदयांत भरले होते. वैष्णवांचे ते माहेरघर होते. दान करण्यांत कर्णाचे अवतार दिसून येत. त्यांची वृत्ति थोडीफार चमत्कारिक वेड्यासारखी दिसे, कारण ते नेहमी आत्मस्वरूपी रंगलेले असत. ऐहिक जड नाशवंत वस्तूंवर त्यांची आस्था कधीहि दिसून आली नाही. त्यांचे अंतरंग निर्मल जलाप्रमाणे असे. कुणाही भक्ताने त्यांचे अखंड पान करावे. गरीब—श्रीमंत हा भेद बाबांजवळ नव्हता. त्यांच्या तोळून निघणारा प्रत्येक शब्द अत्यंत प्रभावी आणि अमृतसंजीवनीप्रमाणे ठरे. सर्व प्रकारच्या लोकांत ते मिसळत. कथाकीर्तनाला बाबा जाऊन बसत. तसेचे गज्जलकवाल्याही ऐकष्याचा

त्यांना छंद होता. इतकेच काय, पण मुरळ्यांच्या नाचतमाशालाही बाबा कित्येकदा हजर असत, पण त्यांचा मनोनिग्रह इतका प्रखर होता की, त्यांचे मन एक क्षणभरही चंचल झाले नाही. भव्य सागराप्रमाणे त्यांचे हृदय अत्यंत विशाल होते. शिरडी सोहऱ्यान ते कधीही बांहेर गेले नाहीत, तरी जगाचे सर्व व्यवहार आणि घटना त्यांना ज्ञात होत्या. बाबांच्या दरबारी मूर्तिमंत जगदंबेचा आणि सरखतीचा कायमचा वास होता. रोज शेंकडों गोष्टी ते भक्तांना सांगत आणि तशा स्थितीतही ते समाधीचा उपभोग घेत. द्वारकामाईत पेटत्या खुनीसमोर भिंतीला टेकून बाबा शांत चित्तानें मनन करीत बसत त्या वेळेस ते पूर्णब्रह्म सिद्ध अवस्थेत असत, पण भक्तांना तसें न भासवितां आपण अजून साधक अवस्थेतच आहोत असें दाखविण्याचा प्रयत्न करीत. बाबांच्या डोक्यांत असें कांहीं दिव्य तेज होते की, त्यांच्या नजरेच्या एका कटाक्षानें समोर आलेल्या कोणाही व्यक्तीच्या मनांतील दुष्ट भावना अथवा पापी विचार लोण्याप्रमाणे विरघळून जात, आणि त्यास उपरति होऊन तो बाबांच्या पायांवर साष्टांग नमस्कार घालून लीन होई.

बाबांची विविध रूपे

प्रत्येक भक्ताला आपल्या इच्छित देवतेप्रमाणे बाबांचे रूप दिसे. कुणाला कुळांतल्या श्यामवर्ण कृष्णप्रमाणे बाबा दिसत, तर विठ्ठलभक्ताला पंढरीचा विठोबाच कमरेवर हात ठेवून उभा आहे असा अत्यंत चमत्कारिक देखावा दिसे. भक्तांचे असेही अनेक अनुभव हेमाडपंतांनी आपल्या “श्रीसाई सच्चरित्र” या ग्रंथांत लिहून ठेवले आहेत.

रावबहादुर हरि विनायक साठे हे बाबांचे परमभक्त होते. त्यांनी शिरडीला दर्शनासु येणाऱ्या मंडळीच्या सोयीसाठी एक वाडाही बांधला आहे. साठे यांच्या जवळ मेघा नांवाचा एक आश्रित होता. तो शिवभक्त होता. नित्यनियमानें तो शिवलिंगाची पूजा करी. पुढे रावबहादुर साठे यांनी मेघाला शिरडीस साईबाबांच्या सेवेसाठी पाठविले. शंकराची पूजा सोडून एका मुसलमान फकीराची सेवा व पूजा करण्याचा मालकाचा हुक्म ऐकून मेघाला फार वाईट वाटले. साठ्यांनी त्याची समजूत घातली व बाबांच्या खण्या स्वरूपाची थोडी ओळख करून दिली, तेव्हां थोडे समाधान पावून मेघा शिरडीस आला. द्वारकामाईच्या आवारांत पाय ठेवतांच साई महाराज एकदम उठले व हातांत धोंडा घेऊन रागानें म्हणाले, “खबरदार वर आलास तर! चालता हो. मुसलमानाकडे कशाला आलास !”

बाबांनीं पहिल्याच भेटीत मेघाच्या मनांतील भाव ओळखला व त्याला शिव-
लिंगाची पूजा करण्यास सांगितले. मेघा पुढे बाबांचा परमभक्त बनला. तो बाबांच्या
नांवे “शंकर शंकर” असाच जप करीत असे.

हायकोर्टीले एक प्रसिद्ध वकील एकदां महाराजांच्या दर्शनास गेले असतां बाबा “काय म्हणावै? श्रीराम, जयराम, जय जय राम” असें म्हणाले. तीनं चार

वेळां बाबांनीं याच वाक्याचा उच्चार केला, तेव्हां कोठे वकीलसाहेबांच्या डोक्यांत प्रकाश पडला. ते रामभक्त होते व कांहीं वर्षांपूर्वीं त्यांच्या गुरुंनैं त्यांना “श्रीराम, जयराम, जयजयराम” हा मंत्र दिला होता. श्रीबाबांनीं त्या वकीलाला आपल्या इष्ट देवतेची आणि गुरुमंत्राची आठवण करून दिली; आणि संसारतापानें बेफाम सुटलेली त्याची गाढी योग्य मार्गावर आणुन सोडली.

बजरंगबली की जय !

ठाण्याहून एक गृहस्थ बाबांच्या दर्शनास आले. त्यांना पदातांक्षणींच बाबा “अरे, जा, बजरंगबलीची सेवा कर” असे म्हणाले. वाढ्यांत परत आत्यावर त्या गृहस्थाला तेथे हजर असणाऱ्या कांहीं जणांनी विचारलें की, बाबांनीं तुम्हांला मारुतीची सेवा करावयास की सांगितलें? त्या गृहस्थानें उत्तर दिलें, “अहो, साईबाबा अंतर्ज्ञानी सत्पुरुष आहेत. माझ्या मनांतील भाव ओळखून मला योग्य तो मार्ग दाखविला. मी मारुतिभक्त आहे. ठाण्यांतील प्रसिद्ध पंचमुखी मारुतीचे नियन्यनियमानें दर्शन घेतल्याशिवाय मी अन्नग्रहण करीत नाही.” या उदाहरणांवरून ज्या व्यक्तीची जी उपासना ती श्रीसाईबाबा त्याला कायम करून देत हैं सिद्ध होते. एका कवीने बाबांच्या आरतींत म्हटल्याप्रमाणे “जया मनीं जैसा भाव, तया तैसा अनुभव। दाविशी दयाघना, ऐशी तुळी ही माव ॥” हा प्रकार नेहमीं अनुभवास येई.

सन १९०९ च्या नाताळांत एक डॉक्टर आपल्या मित्राबरोबर शिरडीस गेले होते. हे डॉक्टर रामभक्त होते आणि स्वळा स्नानसंध्याशील कर्मठ ब्राह्मण समजत. त्यांचे दोवळेंओवळेंही फार कडक असल्यामुळे आपण त्या मुसलमान फकीराच्या मशिदींत येणार नाही; त्यांच्या हातचा तीर्थप्रसाद ग्रहण करणार नाही” अशा कांहीं अटी कबूल करूनच डॉक्टर आपल्या मित्राच्या आग्रहानें केवळ गंमत पाहण्याकरितां म्हणून शिरडीला आले होते. त्यांच्या मित्राचा बाबांवर पूर्ण विश्वास असल्यामुळे “कोणत्याही गोष्टीचा दुराग्रह किंवा हट्ट न धरितां आपणांला योग्य वाटेल त्याप्रमाणे आपण वागा” असें सांगून तो गृहस्थ डॉक्टरांना घेऊन द्वारकामाईत बाबांच्या दर्शनाला गेला. स्वतः साषांग नमस्कार घालून मार्गे वळून पाहतो, तों त्यांच्या डॉक्टर मित्रानेंही बाबांच्या पायांवर डोके नम्र केलेले. हा चमत्कार पाहून त्यांनी असें करण्याचे प्रयोजन काय म्हणून डॉक्टरांना विचारले. डॉक्टरांचे डोळे प्रेमाश्रूनी भरून आले होते. ते अंतःकरण भरून सद्गुरुंदित होऊन दोन्ही हातांनीं तोंडांत मारून घेत म्हणाले, “अरे चुकलो. द्वारकामाईत शिरतांच मला साईबाबांच्या जागीं श्रीराम-प्रभूची मंगलमूर्तीं दिसूं लागली. धन्य धन्य साईनाथ! तुळी लीला अगाध अहे. या पामराला क्षमा करा. पुनः कधीं असा अहंकार आणि गर्व मनांत बाळगणार नाही.”

अशा प्रकारे भक्तांना मार्गाला लावण्याचे साईचे मार्ग विविध प्रकारचे आणि अत्यंत गूढ स्वरूपाचे होते. एकाद्या अष्टपैलु हिंच्याचे तेज जसें निरनिराक्षया

बाजूनी रंगीबेरंगी फांकते आणि ते विविध रंग पाहून जसा मनाला आनंद होतो, तसेच साईंचे निरनिराळे भावचमत्कार पाहिले की, मन आश्र्यचकित होत असे.

आपल्या ऐन तारुण्यांत साईंहि भर ज्वानींत आलेल्या एकाद्या मळाप्रमाणे दिसत. डोक्यावरून दोन्ही कानांपर्यंत रुळणारे कुरळे केस त्यांच्या तेजांत भरच टाकीत. कधीं लहर लागली तर ते आपल्या पेहरावांतही बदल करीत. शिरडीला आल्यानंतर सुरवातीला मळाप्रमाणे तंग विजार आणि शेरवानी अशा पोषाकांतही क्षणित् प्रसंगी दिसत. शिरडीला त्या सुमारास मोहितद्वीन तांबोळी नांवाचा एक मळ रहात होता. त्याला आखाड्यांत उत्तरून कुस्ती मारण्याचा फार शोक असे. कुस्ती खेळण्यासु कोणी जोडीचा उत्तम प्रतिस्पर्धी मिळाला नाही म्हणजे आपली रग जिरविण्याकरितां तो विनाकारण एकाद्याची खोडी काढी. बाबांचा व मोहितद्वीनाचा असाच एके दिवशी कोणत्यातरी कारणावरून बेबनाव झाला. प्रकरण एकदम हातघाईवर आले. दोघांची चांगलीच जुंपली. मोहितद्वीन चांगलाच कसलेला गडी होता. त्यांने बाबांना सपरेल लोळविले आणि चारीमुऱ्या चीत केले. या पराजयाने बाबांच्या मनांत कायाकल्प झाला. त्या दिवसापासून बाबांनी आपला पोषाक आणि वागण्याच्या पद्धतींत एकदम क्रांति केली. अंगावर कफनी परिधान केली. कमरेखालीं लुंगीसारखीं घोतर गुंडाळले व डोक्यावरील कुरळ कॅस पांढऱ्या फडक्याने बांधून टाकले. झोंपण्याकरितां जाड्यामरड्या गोणपाटाचा किंवा चादरीचा ते उपयोग करू लागले; आणि हा फाटका तुटका भिकान्याचा वेष बाबांनी पुढे शेवटपर्यंत कायम ठेवला. मोहितद्वीन मळा-बरोबर झालेली ही कुस्ती केवळ निमित्तमात्र कारण झाली. या पराजयाच्या कारणाने बाबांनी आपल्या आळा घातला, आपल्या पोषाकांत कायमचा बदला केला, अत्यंत साध्या गरीब राहणीचा स्वीकार केला, आणि देहाच्या सर्व हालचालींवर एक प्रकारच्यै बंधन घालून घेतले. मंगागीर महाराजांच्ये देखील असें उदाहरण सांगतात. कुस्तीच्या फडांत मार खाल्यासुळे वैतारून त्यांनी सर्वसंगपरित्याग केला; आणि सन्यासाश्रम स्वीकारून पुणतांबैं गांवाजवळ आपला आश्रम स्थापन केला.

आरंभकाळांतील आठवण

या वेळेपासून बाबांनीं देखील एक प्रकारची वैराग्यवृत्ति धारण केली. मनमोकळे-पणानें लोकांत मिसळण्याचें सोडून त्यांनीं मुग्धता स्वीकारली. दिवसाचा बराच वेळ ते ध्यानमग्न असत. फक्त विचारलेल्या प्रश्नांनाच मोजव्या शब्दांत ते उत्तरे देत. दिवसा बहुतेक वेळ निंबवृक्षाच्या छायेंत ध्यानमग्न असत. लोकांचा बराच त्रास होऊन लागला तर तेथून उठून गांवाबाहेर ओड्याच्या कांठी एका बाभळीच्या झाडाखाली जाऊन बसत. दुपारच्या प्रहरी अस्वस्थ मनःस्थिरीत ते झपाझप एकसारख्या फेण्या घालीत. त्या वेळेस त्यांच्या अंगांत इतका वातसंचार होई की, कोणाही इसमाला त्यांच्याबरोबर चालणे अगदी अशक्य होई. मग शांत झाल्यावर ते तडक उठून निमगांवला त्रिंबकजी डॅगळे यांच्या घरी जात. त्रिंबकजी उर्फ बाबासाहेब आणि

त्यांचे घाकटे बंधु नानासाहेब यांच्यावर बाबांचे फार प्रेम होते. नानासाहेबांना दोन बायका असूनहि ते निपुणिक होते. दुसऱ्या बायकोलाहि संतति होण्याचे कांहीं चिन्ह दिसेना. शेवटी बाबांनाच दया आली आणि त्यांच्या आशीर्वादाने नानासाहेबांची दुसरी बायको पुत्रसंतति प्रसवली. या कृपाप्रसादाचा परिणाम असा झाला की, शिरडी गांवाच्या बाहेर सर्वत्र बाबांचे नांव पसरले, आणि दूरदूरचे लोक बाबांच्या दर्शनाला वेऊ लागले.

बाबा नृत्य व गायन करीत

भक्त नानासाहेब चांदोरकर, केशव चिदंबर वगैरे मंडळी याच वेळेपासून शिरडीला येऊन बाबांची एकनिष्ठ भक्त बनली. बाबा एक दिवसाआड नियमाने मशिर्दीत झोपत. तेथें बाबांचा संसार म्हणजे कफनी, लंगी, चिलीम, तंबाखू आणि एक पत्त्याचे जुने भांडे अशा सामानाने भरलेला असे. बाबा डोक्याला घडु फडके बांधीत आणि त्याची वेणीप्रिमाणे गांठ मारून ती डाव्या कानाच्या मार्गे सोहून देत. बसावयास त्यांनी एक जुने पाटके गोणपाट घेतले होते. समोरच्या कौपन्यांत धुनी पेटवून तिच्या समोर दक्षिणेकडे आपले तोंड करून डाव्या हाताने कठड्याला घरून ते बसत असत. धुनीत सारखी लांकडे जाकून अग्निनारायणाला प्रसन्न करण्याकरितां हवन व तौङ्गाने सरत “अल्ला मालिक” असा जप चालू असे.

ही मोडकळीस आलेली दोन खणी मशीद पुढे १९१२ च्या सुमारास भक्त मंडळीनी सुधारून व्यवस्थित केली. या मशिर्दीत येण्यापूर्वी बाबा तक्यावर बसत आणि त्या वेळेस पायांत द्युंगूर बांधून अतिशय उत्कृष्ट नृत्यगायन करीत, असें गांवांगील कांहीं वृद्ध लोक सांगतात.

बाबांच्या प्रमुख निष्काम भक्तगणांपैकी नारायण गोविंद चांदोरकर हे मामलेदार कचेरीत चिटणीस होते. एके दिवशीं कुळकणीं नांवाच्या एका मित्राने शिरडीहून परत गेल्यावर श्रीसाईबाबांनी तुम्हांला बोलाविले आहे असा त्यांना निरोप सांगितला. प्रथम नानासाहेबांनी त्यांचे बोलणे जिडकारून थेण्वेर नेले. पण कुळकण्यांनी शपथ वेऊन निश्चयपूर्वक “बाबांनी आपणांस बोलाविले आहे” असें सांगितल्यामुळे ते सुहाम शिरडीला गेले. पहिल्या भेटीतच नानांच्या मनावर इतका परिणाम झाला की, ते बाबांचे एकनिष्ठ सेवक बनले. वारंवार शिरडीला येऊन बाबांच्या बोधांमृताचा लाभ ते वेऊ लागले. नानासाहेबांची बाबांवर फार श्रद्धा जडली आणि बाबाहि त्यांच्यावर फार प्रेम करीत. शिरडीस मुक्कामास राहिले की महाराजांच्या व नानांच्या तास तास बैठकी होत. नाना निरनिराळ्या शंका विचारीत आणि बाबा त्यांना समर्पक उत्तरे देत. धूर्ववयांत बाबांचे अध्ययन बरेच झाले असावै याबद्दल नानांची पूर्ण खात्री झाली. एकदा नाना “तद्विद्ध प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया” हा गीतेतील श्लोक गुणगुणत असतां बाबांनी सहज सोप्या भाषेत एक तासभर त्या श्लोकावर सुंदर विवेचन केले. नानासाहेबांच्या मनांतील शंकांचे निरसन झाले आणि बाबांनी गीतेचे देखील अध्ययन

केले आहे अशी त्यांची मनोमन खात्री पटली. नानासाहेबांनी वावांची पुढे बरीच वर्षे एकनिष्ठेन सेवा केली.

तिघां बंधूची कामगिरी

विशेषतः नानांनी केलेल्या दोन महलाच्या गोष्टीमुळे चांदोरकरांचे नांव बाबांच्या भक्ताना चिरस्मरणीय राहील. पहिली गोष्ट अशी की, बाबा बसत होते ती मशीद अगदी मोडकलीस आली होती. नानासाहेबांना स्वतः हजर राहून मशीद-दुरुस्तीचे काम पाहाण्यास सवड नव्हती म्हणून त्यांनी निमोणकरांच्यावर ही कामगिरी सोंपविली. बाबांच्या विचित्र स्वभावामुळे ते कांहीं प्रथम परवानगी देतना. शेवटी म्हाळसापर्तीच्या आग्रहानें बाबांनी परवानगी दिली. जुनी मशीद पाहून नवी बांघण्याचे काम सुरु झालें; पण बाबा पुनः पुन्हां अडथळे आणु लागले. बांघलेले काम मोहून टाकीत. मोठ मोठे दगड, विद्य, चुना दूर भिरकावून देत. बाबांच्या या चमत्कारिक वागण्याचा अर्थ असा होता की त्यांना भलीमोठी टोळेजंग भव्य इमारत नको होती. जुनी होती तशीच सुधारून पाहिजे होती. शेवटी बाबांच्या इच्छेप्रमाणे द्वारकमाईचे काम पुरें झालें. बाबा निमगांवास गेले होते, तेथून भक्तमंडळोंनी वाजत गाजत मिरवणूक काहून त्यांना शिरडीत आणले आणि मोठ्या उत्साहानें सुमुहूर्तीवर बाबांची द्वारकमाईत एखाद्या देवतेप्रमाणे प्रतिष्ठापना केली. या कामीं सुतार कोंडाजी, अबाजी व तुळाराम या तिघां बंधूंनी फार श्रम घेतले. पुढे बाबांच्या सुमाखि काळा-पर्यंत हा तुळाराम बाबांची अखंड सेवा करीत होता. रामनवमीची मिरवणूक काढण्याचा पहिला मान याच मंडळोंना आहे व ती वहिवाट अजूनही चालू आहे.

नानासाहेबांची दुसरी महत्वाची कामगिरी म्हणजे त्यांनी श्रीसाईंच्या कीर्तीचा पसारा सर्वत्र केला आणि दूरवरच्या लोकांना साईंची ओळख पटवून दिली. त्यांची नोकरी फिरतीची असल्यामुळे ते निरानिराळ्या गांवी जात, तेथील लोकांजवळ साईंच्या लीलांचे आणि अलौकिक सामर्थ्यांचे वर्गन करीत व ज्या व्यक्तींची श्रद्धा बसेल अशांना साईंची भेट करवून देऊन बाबांच्या आशीर्वादाचा लाभ मिळवून देत. नानांच्या या कामगिरीमुळेच मुंबई, पुणे, ठाणे वैरे दृश्दूरच्या ठिकाणच्या लोकांना साईंची ओळख पटली व हजारो भक्तांना साईंच्या दर्शनाचा लाभ घडला. हीच कामगिरी पुढे दासगणूनी निराळ्या रीतीने केली.

साईभक्त दासगणू

श्री. गणेश दत्तात्रेय सहस्रबुद्धे ऊर्फ़ दात्रगणू है प्रथम पोलीस खात्यांत नोकरीला होते. गणेशबजावण्याचा, तसेच तमाशाचा त्यांना फार नाद होता. एकदां नाना-साहेबांबरोबर ते श्रीसाहेबांच्या दर्शनाला आले. बाबांच्या कृपादृष्टीचा असा विलक्षण परिणाम झाला की, त्यांनी आपल्या सरकारी नोकरीचा राजीनामा दिला, परमेश्वर-भक्तोला स्वतःला सर्वस्त्री वाहून घेतलें व कीर्तन आणि ग्रंथरूपांने संताचें कायं लोकांत

प्रसुत करण्यास त्यांनी सुरवात केली. उत्तम धर्मग्रंथ लिहून दासगणूनी अत्यंत भरीव कामगिरी केली आहे. महाराष्ट्रात ठिकठिकाणी कीर्तने करून त्यांनी बाबांच्या गुणवर्णनाची पताका सर्वत्र मिरविली. दासगणूनचें हैं मंगलकार्य या क्षणापर्यंत चालू आहे. बाबांच्या हातून प्रत्यक्षपणे आशीर्वाद मिळविलेली आणि साक्षात्कार घडलेली अशी ही आधिकारी व्यक्ति आहे.

एकदां शुभपर्वकाल आलेला पाहून दासगणूनच्या मनांत गंगायमुनांच्या संगमावर प्रयाग क्षेत्रांत स्नान करण्याचा विचार आला. शिरडीला बाबांच्या परवानगीशिवाय कुणाही भक्ताचें पान हालत नसे. दासगणू नम्रपणे बाबांजबळ गंगास्नानाला जाण्याची परवानगी मागण्यास गेले, तेव्हां बाबा मधुर स्मित करून मिस्किलपणे म्हणाले, “अरे वेड्या, इतक्या लांब तीर्थस्नानाला जाण्याची काय जरूरी आहे? आपले प्रयाग इथेच आहे. मनामध्ये दृढ विश्वास मात्र पाहिजे.” इतके बोलतांच खरोखरच अद्भुत चमत्कार घडला. दासगणूनी बाबांची आज्ञा शिरसावंद्र मानून पायावर डोके ठेवले आणि बाबांच्या दोन्ही अंगुष्ठांतून गंगायमुनांच्या पवित्र पाण्याचा झरा झुळझुळ वाहू लागला. हा चमत्कार पाहून दासगणूना गहिवरून आले. त्यांचे डोळे पाण्याने भरले आणि बाबांची अगाध लीला पाहून मनाच्या पूर्ण आनंदी स्थिरीत त्यांना

अगाध शक्ती अघटित लीला तव सद्गुरुराया।

जडजीवांते भविं ताराया तुं नौका सदया॥

वेणीमाधव आपण होऊनि प्रयाग पद केले।

गंगायमुनाद्वय अंगुष्ठीं प्रवाह दाखविले॥

हे भक्तिपर पद लिहिण्याची स्फूर्ति झाली.

लहान मुलांच्या आंकडीविर

जुने आणि प्रसिद्ध औषध

***

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्वॉलशन रेमेडी

↔

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव, मुंबई १.

↔

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाडीलाल कं. — दवाबळार, मुंबई २.

बाबांची भक्तांशीं वागणूक

श्रीसाईबाबा हे सर्वज्ञ परमेश्वरी अवतार होते. आपल्या दूरच्या भक्तांकडे

त्यांचे लक्ष होते इतकेच काय, पण अखिल प्राणिमात्राच्या सुक्ष्म हाल-चाली देखील त्यांना समजत, हे दोन पालींची हकीकित ऐकून भक्तांच्या ध्यानांत येईल. बाबा द्वारकामाईत बसलेले असत एकदां समोरच्या भिंतीवर आनंदानें नाच-गाज्या एका पालीने चुकचुक असा आवाज केला. तेथें बसलेल्या एका भक्ताच्या मनांत हा अशुभ योग आहे असा विचार येऊन “बाबा, ही पाल काय सांगत आहे?” असा चमत्कारिक प्रश्न त्यानें विचारला. बाबांनी उत्तर दिले, “अरे, औरंगाबादेहून तिची बहीण भेटावयास येत आहे, म्हणून तिला फार आनंद झाला आहे.” प्रश्न विचारणारा भक्त हे उत्तर ऐकून गप्प बसला. थोड्याच वेळांत तेथें घोड्यावर बसून एक औरंगाबादचा प्रवासी आला. त्याला पुढे जावयाचे होते. परंतु आपल्या दमलेल्या घोड्याला चंदी देण्याकरितां चण्यानें भरलेली पिशवी त्यानें बाहेर काढली आणि काखेचा तोबरा कचरा झाडण्याकरितां झटकला तोच त्यांतून एक पाल टपकन् बाहेर पडून सर्वांच्या डोळ्यांदेखत द्वारकामाईच्या भिंतीवर नाचत बागडत चढत गेली आणि खरोखरच आपल्या बहिणीला भेटली. दोघी बहिणी आनंदानें एकमेकीना भेटल्या आणि नाचूं बागदूं लागल्या. तें नयनमनोहर हश्य पाहून सर्वांची अंतःकरणे भरून आली, आणि साईच्या अद्भुत लीलेचे आणि सर्वसत्तेचे सर्वांना कौतुक वाटले.

बाबा म्हणजे चिंतामणी?

साईना कल्पतरूची, कामधेनूची अथवा चिंतामणीची उपमा देणे देखील अयोग्य होईल, कारण या सर्वांपेक्षां सद्गुरुरुची योग्यता जास्त मोलाची आहे. कल्पवृक्ष आपण ज्या वस्तूची इच्छा कराल तीच वस्तु आणून देईल. चिंतामणि आपण ज्याचे चिंतन कराल तीच इच्छा तृप्त करील. पण बाबांसारखे फार उच्च कोटींतील सद्गुरु भक्तांना अतकर्द गूढ सत्यस्थितीचे दर्शन करून देतात. प्रत्यक्ष ब्रह्मज्ञानाची ओळख करून देण्याचे दिव्य सामर्थ्य त्यांच्या अंगी असते. भक्ताजवळ ग्रहण करण्याची शक्ति पाहिजे. ब्रह्मज्ञानाच्या पोकळ गप्पा सर्वजण मारीत असतात. एकदां असाच एक गर्भश्रीमंत गृहस्थ बाबांजवळ गेला व आपल्याला ब्रह्मज्ञान शिकवा म्हणून हड्ड घरून बसला. बाबांनी त्याला ब्रह्म दाखविण्याची तयारी दर्शविली व आपल्यासमोर बसवून घेतले. थोडा वेळ विषयांतर करून बाबांनी त्या श्रीमंत गृहस्थाला आपल्या प्रश्नाचा विसर पडला आहे असें पाहून एका मुलाला जवळ बोलावून नंदू मारवाड्याकडून पांच रुपये उसने आणण्यास सांगितले. थोड्याच वेळांत नंदू घरी नाही असा निरोप घेऊन तो मुलगा परत आला. बाबांनी त्याला बाळा वाण्याकडे पाठविले. तेथूनहि तो मुलगा नकारघंटा वाजवीत परत आला. बाबांनी पांच रुपये

मागण्याकरितां त्या मुलाला चारपांच ठिकाणीं पाठविलें, पण त्याला कुठेहि पैसे मिळाले नाहीत.

लोभ सुटत नाही मग काय ?

साईबाबा स्वतःच मूर्तिमंत ब्रह्म होते. पांच रूपये उसने मागण्याचें त्यांचें नुसतें नाटक होतें. समोर बसलेल्या श्रीमंत गृहस्थाच्या जवळ त्या क्षणीं हजारों रूपयांच्या नोटा असूनहि बाबांना फक्त पांच रूपये उसने देण्याची इच्छा त्याला होत नव्हती. क्षुल्लक पांच रूपयांचा मोह त्याला सुटत नव्हता आणि जगांतील अत्यंत बहुमोल अशा ब्रह्मज्ञानाची तो आशा करीत होता थोड्या वेळानें कंटाकून तो गृहस्थ म्हणाला, “बाबा, मला जाण्यास वेळ होत आहे. आपण मला ब्रह्म दाखविण्याचें कबूल केलें आहे ना ?” त्यावर बाबांनी उत्तर दिलें, “अरे मूर्खा, मग माझी इतका वेळ केलेली सर्व धडपड व्यर्थ गेली म्हणावयाची. ब्रह्मज्ञान जाणून घेण्याकरितां कमीत कमी पांच प्रमुख गोष्टींचा त्याग केला पाहिजे. आपले पंचप्राण, इंद्रिये, मन, बुद्धि आणि देहाभिमानी आत्मा, या सर्वांचा त्याग केल्याशिवाय ब्रह्मज्ञानाचा मार्ग समजणार नाही. तुझ्यासारख्याला अवश्या पांच रूपयांचा लोभ सुटत नाही, आणि ब्रह्मज्ञानाच्या गथा मारतोस ? तो मार्ग तरवारीच्या धारेवर चालण्याप्रमाणे अत्यंत बिकट आहे. एकाच मनुष्यजन्मांत सर्वांनाच ब्रह्मज्ञान प्राप्त होणार नाही. मुमुक्षु भक्ताच्या अंतःकरणांत विरक्ति पूर्ण बिंबून तो अंतमुख झाल्यावर ब्रह्मज्ञानाची त्याला हळूहळू ओळख पट्टू लागते. तुझ्या जवळ या क्षणाला पन्नासपट रूपये असतांना तुला क्षुल्लक पांच रूपयाचा मोह आवरला नाही, मग उगाच वृथा बडबड करू नकोस. तुझ्याजवळ दक्षिणा देण्यास किती पैसे आहेत काढ पाहूं.” त्या श्रीमंत गृहस्थानें खजिल होऊन आपलें पैशांचें पाकीट बाहेर काढलें आणि आंतील सर्व पैसे बाबांच्या पायांवर ठेविले. चमत्कार असा की, ते पैसे नेमके अदीचशें रूपये, दहा रूपयांच्या पंचवीस नोटा अशा स्वरूपांत निघाले.

श्रीसाईबाबांची शिक्षणपद्धति अशी बिचित्र तऱ्हेची होती. इतर साधूप्रमाणे ते निबिड अरण्यांत डोंगराच्या गुहेत एकांतांत बसून आपली ध्यानधारणा करीत नव्हते, तर संसारांत गढलेल्या सर्व प्रकारच्या लोकांत मिसळत. त्यांना मार्गदर्शन करीत. रोजचे व्यवहार सहज चालू असतांनाच बाबांचे शुद्धीकरणाचे आणि आत्मिक उन्नतीचे कार्य चालू असे.

संसार साधून परमार्थ कसा साधावा आणि नित्यव्यवहारांत भक्तांनी करू वागावें याचें बाबांनी हेमाडपंतांजवळ फार सुंदर वर्णन केले आहे. बाबा म्हणतात, “कुणीही व्यक्ति पूर्वजन्मांतील कार्यकारणसंबंध असल्याशिवाय एकमेकांजवळ आकर्षित होत नाहीत. म्हणून तुमच्याजवळ एखादी व्यक्ति अगर प्राणी जर योगायोगानें आला, तर त्याला दुष्ट बुद्धीनें शिडकारून दूर लोटू नका. अत्यंत प्रेमानं त्याला जवळ घ्या, आणि योग्य तऱ्हेनें वागवा. तृष्णिताला पाणी पाजा, भुकेल्या अतिथीला अब्राचा घांस द्या, गरीब दीन दुबळ्यांला लज्जारक्षणार्थ तुमच्याजवळील वस्त्र अर्पण करा

आणि तुमच्ये घर कुणाही आश्रिताला विसांव्याचें ठिकाण असू द्या. इतक्या भूतदयेच्या सोप्या गोष्टी तुमच्या नित्य आचरणांत मिनल्या म्हणजे प्रत्यक्ष श्रीहरिला तुमच्या हांकेला धांवतीं येणे भाग पडेल. दानधर्म करितांना तुमची इच्छा नसली, अगर ऐपत नसली तर खुशाल गप्प बसा, कांहीही देऊ नका, पण भिक्षा मागण्याकरितां आलेल्या कोणाही व्यक्तीला निष्ठुरपणे शिडकारूं नका. त्याच्या दीन हृदयावर कोणताही आघात करूं नका. तुमच्याविरुद्ध कोणीही नलिस्ती निंदा केली तर उलट शिव्याची लाखोली वाहून आपली अवनति करून घेऊ नका. फक्त मन शांत ठेवा आणि त्याच्याकडे दुर्लक्ष करा. निरनिराळ्या नास्तिक विचारसरणीचा तुमच्या भोवतीं झंझावात सुरु असतांना आपली मनस्थिति अचल स्थिर ठेवून परमेश्वरभक्तीकडे एकाग्रता ठेवा. माझ्या आणि तुमच्या मधील आध्यात्मिक अंतर सतत मनन आणि अध्ययन करून तोडण्याचा प्रयत्न करा, म्हणजे तुमची आत्मिक पातळी हळू हळू उच्च होत असल्याचा तुम्हांला अनुभव येईल. अल्लामालिक हाच सर्वांचा रक्षणकर्ता आहे. श्रीकृष्णानें भगवद्गीतेत सांगितल्याप्रमाणे त्या दयाघन परमेश्वराचें सत्य स्वरूप ओळखण्याचा भक्तिमार्ग हाच अगदीं सोपा आणि सुलभ मार्ग आहे. आपत्या कृष्णानुबंधानें आपण जवळ आलों आहोत. तेव्हां सर्वांवरोबर शांततेनें आणि ग्रेमानें वागणे, हेच सर्व धर्मांचे सार आहे. सर्व भक्तांनी या शांततेचा पुरस्कार करावा, हीच माझी नम्र विनंती आहे,” श्रीसाईबाबांचा हा उपदेश सर्वांनी मनन करण्यासारखा नाहीं काय? सर्व धर्मांतील महान् तत्त्वांचा अगदीं साधा आणि सोपा अर्थ बाबांच्या या शब्दांत भक्तांना निश्चितपणे आढळून येईल.

चांगल्या गोष्टीना पुष्टी

आपल्या भक्तांच्या मनांत श्रीसार्वे नेहमीं चांगले विचार उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न करीत. आपल्या क्रृषिमुनींनी असें लिहून ठेविले आहे को, नेहमीं झोपतांना आपल्या इष्टदेवतेचे चिंतन करा. सकाळीं उठतांक्षणीं प्रथम आपल्या देवतेला नमस्कार करा, म्हणजे सर्व दिवसभर तुमच्या मनांत चांगल्या उच्च कल्पना विकास पावतील. आणि तुमचे ज्ञानसामर्थ्य वाढू लागल्याचा तुम्हांला दृष्टांत होईल. हेमाडपतंजीं एकदां असा निश्चय केला की, उद्यां गुरुवार आहे, आपण सर्व दिवसभर रामनामाचा जप करावयाचा. दुसऱ्या दिवशीं उठल्याबरोबर त्यांना अकस्मात् रामनामाची आठवण झाली. संकल्प केल्याप्रमाणे रामनामाचा जप करून ते बाबांच्या दर्शनास गेले, तेथें भक्तिभावाने पूजा करून बाहेर आले, तोच बुटींच्या वाढ्याजवळ औरंगाबादकर नांवाचे एक गृहस्थ रामाचे भक्तिपर पद आपल्या सुरेल आणि गोड आवाजांत गात बसले होते. एकनाथ महाराजांच्या त्या पदांत गुरुकृपेने भक्तांना दिव्य दृष्टि प्राप्त होते आणि प्रत्यक्ष रामग्रभु सदेह स्थितीत दिसू लागतो, याचे बहारीचे वर्णन केले होते. नैमके हैच पद त्या वेळेस गाण्याची प्रेरणा साहँनीं औरंगाबादकरांच्या मनांत उत्पन्न करून हेमाड-पतंजांच्या मनांतील चांगल्या कल्पनांना पुष्टि दिली.

कुणाचीही निंदा नको

कोणत्याही शुभ मुहूर्ताची तमा न बाळगतां वाटेल त्या क्षणी लहर लागतांच बाबा भक्तांना उपदेश करीत. कुणाचीही निंदा केलेली बाबांना आवडत नसे. एकदां एक भक्त बाबांच्या जवळ आपल्या भावाची निंदा करीत बसला. त्या वेळेस बाबांनी त्याचें म्हणणे ऐकून घेतले. नंतर दुपारी लेंडी बागेंतून परत येतांना तो मनुष्य समोर दिसतांच तेथील चिखलांत तोंड खुपसून पडलेल्या घाणेरड्या डुकराकडे बोट दाखवून बाबा म्हणाले, “किती आनंदानें मिटक्या मारीत घाण खात आहे! तुझी वर्तणूकही याच मासल्याची आहे. आपल्या भावाची निंदा करून तुला स्वर्गीय आनंद होतो. पूर्वजन्मी पुण्यसंचय केल्यामुळे तुला हा मनुष्यजन्म प्रात झाला आहे, आणि या जन्मांत अशी घाणेरडी कृत्ये केल्यावर ही शिरडी तुला कोणती मदत करणार?” बाबांचा हा प्रश्न ऐकून तो गृहस्थ मनांत किती खजील झाला असेल! बाबांची शिक्षणाची अशी चमत्कारिक पद्धति होती. सहसा भक्तांच्या अंतःकरणाला दुःख होईल असे शब्द बाबा उच्चारीत नसत. भक्तानें आपले वर्तन सुधारावै म्हणून प्रामाणिकपणे ते प्रयत्न करीत. आपलेच नांव घेऊन नामस्मरण केले पाहिजे असा त्यांचा हृषु नसे, श्रवण आणि मनन करून “मी कोण आहे?” या प्रश्नाचा प्रत्येकानें विचार करवा, अशी इच्छा ते नेहमीं प्रदर्शीत करीत. त्यांच्यावर श्रद्धा असणाऱ्या भक्तांना ते ‘साई’ नांवाचें स्मरण करण्यास, तर कित्येकांना अध्यात्मरामायण, ज्ञानेश्वरी, भगवद्गीता असे धार्मिक ग्रंथ वाचण्याचा आग्रह करीत. कोणत्याही देवाबद्दल अगर धर्माबद्दल त्यांचा विशेष आग्रह नसे. सर्व देव-धर्म त्यांना सारखेच वाटत. कित्येक भक्तांना स्वप्नांत भेटून सावध करीत. अद्दल दारुबाजांच्या स्वप्नांत जाऊन बाबा त्यांच्या छातीवर बसून बेदम मार देत व त्यांना त्या दुष्ट व्यरुतनापासून परावृत्त करण्याचा प्रयत्न करीत. उपासनी महाराजांसारख्या वरच्या पातळीवर गेलेल्या भक्तांवर साई आध्यात्मिक प्रयोग करीत, पण इतर सामान्य माणसांच्या सहसा वाटेला जात नसत. हठयोग करणाऱ्या व्यक्तींना तो मार्ग चुकीचा आहे असें सप्रयोग सिद्ध करून दाखवीत, आणि सबूरी बाळगून समाधिस्थितीचा अनुभव पटवून देत. प्रत्येकानें श्रम केले पाहिजेत आणि प्रत्येकाला श्रमाचा योग्य तो मोबदला हा मिळालाच पाहिजे असें त्यांचें निश्चित मत होतें. एकदां बाबा वामन गोंदकराच्या घरावर शिडीनें चढले व तेथून राधामाईच्या छपरावर चहून पुनः उतरले. खाली उरतांक्षणीच शिडी आणणाऱ्या मजुराच्या हातावर त्यांनी दोन रुपये ठेवले. ज्याच्याकहून काम करून घेतलें, त्याला श्रमाचा मोबदला दिला पाहिजे है तत्त्व सांगण्याकरितां बाबांनी ही लीला करून दाखविली.

आत्मसमाधान व सुख

चमत्कार करून अत्यंत बिकट असा प्रश्न चुटकीसरसा सोडवून दाखविणे हा बाबांचा विशिष्ट गुण होता. दासगणूनी ईशावास्योषनिषद या संस्कृत ग्रंथाच्या आधारे

मराठीत ओंबीबद्द ग्रंथ लिहिण्यास सुरवात केली. मुळांतील ग्रंथ समजण्यास फारच कठीण असल्यामुळे दासगणून्या मराठी रूपांतरांत मूळ अर्थ बरोबर उत्तरेना. त्यांनी खूप प्रयत्न केला, पण त्यांचे स्वतःचेच समाधान होईना. आत्मसमाधान आणि सुख या प्रश्नावर आधारलेल्या एका श्लोकावर तर दासगृण पूर्णपणे अडखळले. त्यांनी बन्याच विद्वान अधिकारी व्यक्तींना भेटून चर्चा केली, पण श्लोकाचा खरा अर्थ लक्षांत येईना. शेवटी प्रत्यक्ष आत्मज्ञानाचा अधिकार ज्यांना मिळाला आहे अशा श्रीसाईनाथांना विचारण्याचे घाडस त्यांनी केले बाबांनी त्यांना आशीर्वाद दिला, आणि “काळजी करण्याचे कारण नाही. अर्थ अगदी साधा आहे. विलेपाल्यांला जा. काकासाहेब दीक्षितांची मोलकरीण तुझ्या मनांतील शंकेचे स्पष्टीकरण करील,” असे विक्षित वाटणारे उद्धार काढले. सर्वीना बाबा थऱ्या करीत आहेत. असेच वाटले, पण दासगणून्चा बाबांवर पूर्ण विश्वास होता ते ताबडतोब काकासाहेबांकडे मुक्कामाला गेले.

दुसऱ्या दिवशी दासगणू ध्यानपूजा करीत असतांना त्यांच्या कानी मंजुळ गोड गाणे पडले. बाहेर येऊन पाहतात, तों काकांची तरुण मोलकरीण तें गाणे भांडी घांस-तांना म्हणत आहे. गाण्यांचा विषय म्हणजे किरमजी रंगाच्या सुंदर जरीची किनार असलेल्या लुगड्यांचे वर्णन होते. त्या तरुण मुलीच्या अंगावर फाटके जुने पातळ होते. दासगणूना गंमत वाटली, व त्यांनी मोरेश्वर प्रधानांकडून त्या मुलीला हातोहात एक छानदार सुंदर लुगडे आणवून बक्षिस दिले. भुकेल्या प्राण्याला सुग्रास अन्न मिळावै, तसा तिला आनंद झाला. दोन दिवस तें लुगडे नेसून ती मुलगी घरकामाला आली. आनंदानें नाचे बागडे, इतर मुलीबरोबर फुगड्या घाली व आपले काम आटोपून निघून जाई. पुढे तिनें तें लुगडे घडी करून जपून ठेविले व आपले जुने फाटके लुगडे नेसूनच ती कामाला येऊ लागली; परंतु तिच्या मनाला जो आनंद उल्हास वाढू लागला होता, तो भात्र तसाच कायम होता. दासगणूना हैं दृश्य पाहून खरा अर्थ-बोध झाला. त्या मुलीची स्थिति गरीबीची होती, अंगावर तेंच फाटके जीर्ण वस्त्र होते; पण आपल्याजबळ नव्हे सुंदर जरीचे लुगडे आहे या नसत्या कल्पनेनें तिचे मन आनंदानें बहरले होते. आपल्या अंतःकरणांतील सुखदुःखाच्या कल्पना अशाच आपल्या मनः स्थितीवर अवलंबून असतात. परमेश्वरानें जी स्थिति दिली आहे त्यांत सुख मानून समाधानी वृत्तीनें राहण्याचा मनुष्यप्राणी प्रयत्न करील तर त्याला कधींहि दुःख व त्रास होणार नाही. काकांच्या मोलकरणीनें आपल्या सहज कृतीने दासगणूना उपनिषदांतील आत्मसमाधानाचा खरा अर्थ उघड करून दाखविला. बाबांची लीला किती अतकर्या आणि मनाला मोहित करणारी आहे !

आपल्या या भारतभूमींत संतांची एक मालिका किंवा संस्था असली पाहिजे, कारण निंरनिराळ्या ठिकाणीं वास्तव्य करून ते सर्व संत एकमेकांशी संबंध ठेवितात. असे प्रसंग श्रीसाईंच्या बाबर्तीतहि वेळोवेळी अनुभवण्यास मिळाले आहेत. ठाकूर नांवाचे एक गृहस्थ रेविहन्यु खात्यांत नोकरीला होते. ते बेळगांव जवळील वडगांव येथे

नोकरीनिमित्त गेले असतां, तेथील प्रसिद्ध कानडी संत अप्पा महाराज यांच्या भेटीसु गेले. अप्पा महाराजांनी त्यांना आशीर्वाद दिला आणि पुढे ते म्हणाले, “विचार-सागर या ग्रंथाचें अध्ययन कर, म्हणजे तुझ्या सर्व इच्छित कामना पुन्या होतील. पुढे कांही वर्षांनी उत्तर दिशेला कामानिमित्त जाशील, तेव्हां तुझ्या पूर्वपुण्यानें तुला एक अधिकारी सगुरु भेटतील आणि ते तुला पुढील मार्ग दाखवितील.”

आध्यात्मिक मार्ग कष्टाचा

पुढे ठाकुरांची जुन्नरला बदली झाली. तेथे जातांना वाटेत नाणेघाट ओळांडतांना त्यांना फार त्रास झाला. डोंगरांच्या निमुळत्या वाटेतून जातांना प्रसंगो रेड्याच्या पाठी-वर बसून त्यांना मार्ग काढावा लागला. पुढे कांही वर्षे जुन्नरला राहून ठाकूर कल्याणला आले. तेथे चांदोरकरांची भेट झाल्यामुळे यांना साईंची ओळख पटली व ते शिरडीला दर्शनाला गेले. दर्शन झाल्यावर ठाकुरांना फार आनंद झाला. भाक्तभावानें हात जोडून त्यांनी आशीर्वाद मागितला. श्रीसाई सगुरु अंतर्जीनानें सर्व ओळखून त्याच्याकडे पाहून म्हणाले, “आमचा मार्ग तुझ्या कानडी अप्पांनी सांगितल्याप्रमाणे सोपा नाही. रेड्याच्या पाठीवर बसून डोंगर ओळांडण्यापेक्षांहि तो अवघड आहे. या आध्यात्मिका मार्गात तुला पंचप्राण ओतावे लागतील,” बाबांचे हे शब्द ऐकून ठाकुरांचे पूर्ण समाधान झाले, व त्यांनी बाबांचे पाय घरले. तेव्हां त्यांचे समाधान करण्याकरितां बाबा पुनः म्हणाले, “अरे, तुझ्या अप्पानें सांगितलेला मार्ग सुरुवातीला बरोबर आहे. नुस्तीं ग्रंथांचीं पारायणे करून उपयोग नाही. त्यांतील तत्त्वांचे मनन करून तीं प्रत्यक्ष कृतीत आणण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. गुरुकृपेने भक्ताला ही पुढील अवस्था प्राप्त होते.” कानडी अप्पा महाराजांनी अर्खवट ठेविलेले कायं बाबांनी पुढे पुरे केले.

श्री साईनाथ हॉस्पिटल, शिर्डी

(ता. १२-१२-१९६३ ते ता. ५-१-६४ पर्यंत)

श्रीसाईनाथ हॉस्पिटल शिर्डी, या संस्थेस रोखीने देणगी देणाऱ्यांची यादी सामार प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे:—

अ. नं.	नाव	पत्ता	रक्कम रु. न. पैसे
१	Shri Ranganathan	Banglore	२०-००
२	सौ. मिनूबेन प्र. मेहता	मुंबई १९	२१-००
	“ हि वाळीचाई किर्तीकर	“ ५२	३५-००
	श्री. व्ही. के. शहा	“ ३१	५१-००
५	“ भास्कर गणेश पाटकर	नासीक	१०१-००
६	“ जसुभाई काणकिया	मुंबई	१०३-००

७	” एक साईंभक्त	मुंबई	४०-००
८	सौ. इंदिराबाई M. Vidwanas	मुंबई	१०८-००
९	” बी. व्ही. गायकबाड	महू	२५-००
०	श्री. व सौ. सा. जे. शेठ		७५-००
१	श्री. भगणभाई म. पटेल	गणदेवी	३०७-००
२	श्री. के. के. कुंभार	हैदराबाद	२२-००
३	डॉ. बजाज एल. जे.	मुंबई	९०-००
४	श्री. डी. एस पटेल	एडन	१०१-००
५	” सोली पटेल	,	१०१-००
६	” सोली तानत	,	१५-००
७	” सोली पटेल	,	१५-००
८	” जे. डी. कुपर	भुसावळ	११६-५१
९	” वसंत ल. साळवी	सोलापूर	९१-००
१०	” के. जे. आर. नायडू	नागपूर	८०-००
११	श्रीमती कांतबेन देसाई	मुंबई	२९-००
१२	फकिरचंद गोविंद हजारे	जळगांव	९०-००
१३	श्री. रामचंद्र म. सुद्रिक	मुंबई	१०-००
१४	श्रीसाईंबाबा फ्रेम कंपनी	हैदराबाद	२११-००
१५	मूनासाल ताराचंद	,	११-००
१६	नवरत्ना स्टोअर्स	,	११-००
१७	उभाष्या टेक्नीकल सेंटर	नासिक रोड	२७५-००
१८	व्ही. एन् कांबले	मुंबई	१६-००
१९	मीनू. एच. गोलबाला	इंगलंड	७-००
२०	Mahammed Amir	इंदूर	९१-००
२१	श्री. वासुदेव पां. नातू	अलाहाबाद	५-००
२२	” यशवंत महादेव जोशी	मुंबई	५१-००
२३	” वीरोजीराव शिंदे	असेंडल पेट	५-००
२४	” राम माघव पेंडसे	मुंबई	१०१-००
२५	” रमणलाल त्रिकमदास रमी	अहमदाबाद	१०००-००
२६	” प्रेमराज सदाराम अग्रवाल	जानेफळ	१०१-००
२७	” एस. एस. अय्यर	मुंबई	१०६-००
२८	” नगीनदास पी. पाटील	,	१०२-००
२९	” बी. एस. धींगरा	मुंबई	२१-००
३०	” जी. पी. वाईकर	,	५-००

४१	„ एस. एस. साहरी	न. दिल्ली	५१-००
४२	श्री. एम्. सी. चौधरी	न्यू दिल्ली	११-००
४३	„ व्ही. बी. नन्दवानी	मुंबई	१०१-००
४४	„ शरद वारीवारल्डा	„	५-२५
४५	„ अजीत भास्कर रेगे	„	२६-००
४६	„ संजीव भास्कर रेगे	„	२६-००
४७	सौ. सिताबाई गंगराम पाटकर	„	५-००
४८	सौ. गिरजाबाई शिवराम शेटे	„	५-००
४९	सौ. श्री. म. अ. साळवी	„	५१-००
५०	श्री. पी. डी. ताम्हणे कर	पुणे	५-००
५१	„ आर. डी. पटेल	मुंबई	१७-००
५२	„ दीना जाल पटेल	„	५०-००
५३	„ इंद्रवदन सौ. पटेल	इंदोर	५१-००
५४	„ वसंत जगन्नाथ विचोरे	राजापुर	१०-००
५५	„ एक साईभक्त	मुंबई	१०१-००
५६	सौ. वीरा कंगर	„	१५०-००
५७	„ डोली एन्. व्यास	„	<u>१५५-५०</u>
			<u>४१८८-२६</u>

हॉस्पीटल फंडास मनिअँडरनें आलेल्या देणग्या

ता. १३-१२-१९६३ ते ७-१-१९६४ पर्यंत

अ. नं.	नाम	पता	रकम रु. न. पैसे
१	लॉरेज वॉच कंपनी	मद्रास	२५-००
२	तेहमीना ईराणी	नासीक	१८७-००
३	श्री. के. बी. सेही	मंडया	२५-००
४	“ एस. व्ही. पाटील	हरसीकहा	५०-००
५	“ छोटालाल रामदास ओफ	पालघर	५-००
६	“ छोटालाल रा. ओफ	पालघर	११-००
७	“ रामलाल रामदास	पालघर	५-००
८	“ रामचंद्र M. B. Gandi	Indye	६-००
९	“ सोमाभाई मनीलाल पठेल	अहमदाबाद	११-००
१०	“ व्ही. जी. खेर	मुंबई	९१-००
११	“ कांतीलाल टी.	भकिनीर	२५-००
१२	सौ. लिलावती दौ. जाघव	पुणे ६	१०१-००
१३	Nalla Vlga	इंद्रापुरी	१०-००

१४	एनू. एनू. मोदी	कलकत्ता	३१-००
१५	Dr. (mrs) ए. बी. देसाई	अ. बाद	२५-००
१६	रामदास केनी		१५-००
१७	miss Seema B. Kakalkar	मुंबई	५१-००
१८	B. G. Ratapnarkhi	"	३०-००
१९	Ram C/o Tawde	इंदोर	६-००
२०	हिरालाल जे. शहा	मुंबई	३५-००

मुंबई ऑफिसांत जमा

दि. २०-१०-६३ ते ३१-१२-६३

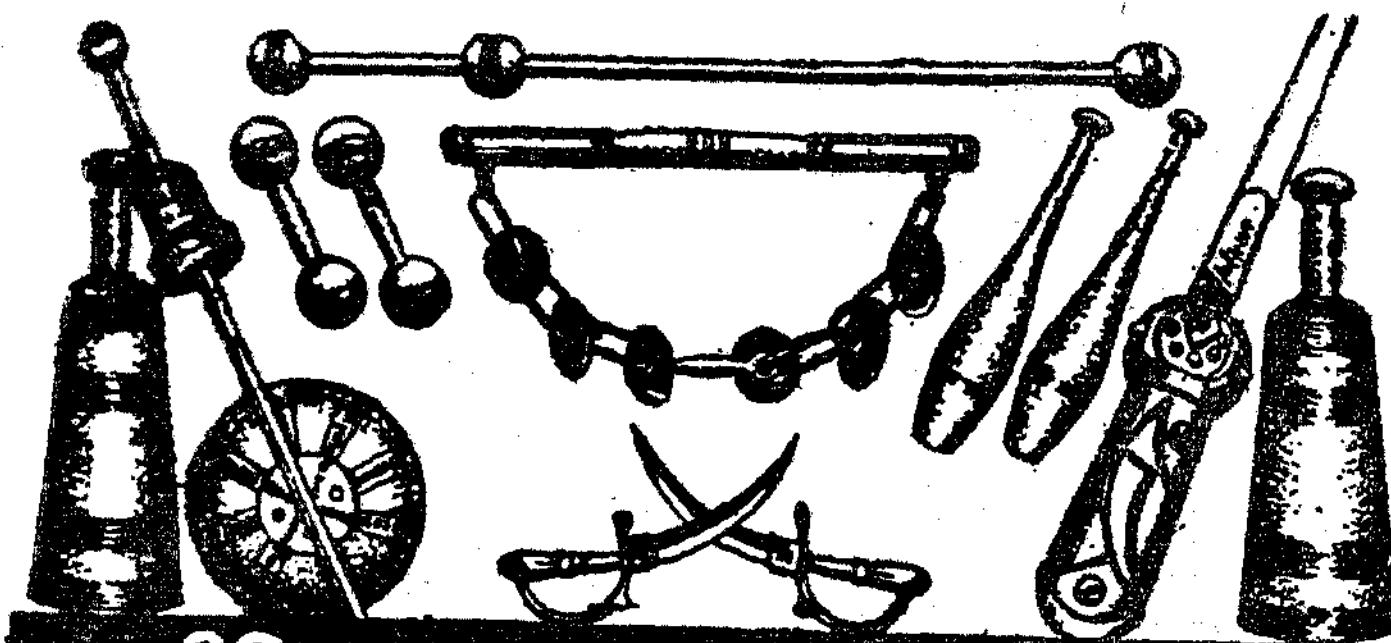
१	श्री. पंडित टी. आर.	मुंबई	१००१-००
२	श्री. श्री. सूर्यप्रकाश	यादगिरी	५००-००
३	“ रसिक शहा	मुंबई	४५३-००
४	“ पाटील बी. के.	डिग्रेस	२००-००
५	“ कणोकर एन्. बी.	मुंबई	११०-००
६	मेजर व्ही. पी. नातू	अलाहाबाद	१२६५-०
७	सुपरिन्टेंडेण्ट स्टेट ब्या.	मुंबई	१२६-००
८	श्री. देवजी रत्नसी	मुंबई	१२५-००
९	“ सोमयाज्जुल आर. एस.	गुंदुर	११६-००
१०	श्रीमती मारुतीराव	मुंबई	१०१-००
११	श्री. सी. के. शहा	अहमदाबाद	१००-००
१२	“ के. के. पटेल	मुंबई	५१-००
१३	“ डी. के. मेहता	”	१००-०-
१४	“ टी. एल. देसाई	इंग्लॅंड	६६-२५
१५	“ व्ही. एच. शेठ	नैरोबी	३९-७५
१६	“ के. एम्. तळपदे	मुंबई	३१-००
१७	“ एस. नारायणस्वामी माराफरी	माराफरी	२५-००
१८	“ व्ही. एन. राज	मुंबई	२५-००
१९	“ ए. एस. कुलकर्णी	गोरेगांव	२५-००
२०	“ डल्लु. एम. कोठरे	मुंबई	२०-००
२१	“ एम. एन. अळवे	”	२०-००
२२	“ आय. डी. देसाई	नैराबी	१७-८९
२३	“ एन. गोपाळ आयर	मुंबई	२०-००
२४	“ पी. व्ही. प्रधान	इ. आफ्रिका	१३-२५
२५	“ श्रीमती योगिनी शेखर	न्यासलंड	१३-२५

२६	श्री. एस. वाय. जाधव	मुंबई	११-२५
२७	डॉ. (मिस) चंपा आफळे	दिल्ली	११-००
२८	सौ. नलिनी कणेकर	मुंबई	११-००
२९	श्री. एफ. एम. मुनशी	"	११-००
३०	श्रीमती अहिल्याबाई वागवे	"	१०-००
३१	श्री. बी. देवे	दोरेसलाम	६-६३
३२	श्रीमती शांता ना-	न्युज़ीलंड	६-६२
३३	श्री. जी. एस. जोशी	मुंबई	५-२५
३४	श्रीमती विमल डांगे	"	५-००
३५	श्री. विजय वैद्य	"	५-००
३६	" श्रीनिवास	"	५-००

जनतेचे आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचे सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान बनविण्यासाठी बलवान बनाः—यासाठी लागणारी हरेक तळेची उपकरणे म्हणजे डंबेल्स, लेशीम, मुगदुल, यासारखा सर्वश्रेष्ठ व उचम तळेचा माल बनविण्यांत येतो.

आम्ही कांदिवली टिचर्स ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, डि. स्कूल बोर्ड, जिल्हा परिषद, नगरपालिका, ग्रामपंचायती, व्यायामशाळा, विकास केंद्र, याना माल पुरवितो. अधिक माहिती आणि कॅटलॉगसाठी लिहाः...

ठर्डीविजय दुडन आर्टिकल वर्क्स, १५ बापू खोदे स्ट्रीट, जांभळी मोहोरन, मुंबई ३

प्रोप्रायटर — डी. एच. साखरकर

संत-पद्मारी-कृष्णदास

(लेखक : नारायण त्र्यंबक जवारकर, धुळे)

ने पाळ जवळील पहाडांत अडचणीचें जागी एका गुत गुहेत है संत राहात.
गुहेचे बाहेर एक शीला होती. तिचें मध्यभागी उखळा प्रमाणे खळमा
होता. त्यांत एक गाय आपल्या चारी स्तनांतून दुर्घान्या धारा सोडी, दोन शेर
दूध त्या खळग्यांत सोडून गाय घरी जाई. मालक दूध काढावयास बसे त्यावेळी
दूध निवेना. त्याने गुराख्याजवळ तक्रार केली. दूध कोण काढून घेतो, है पाहण्या-
साठी गुराख्याने पाळत ठेवली. माध्यान्ही गाई पाणी पिऊन एका जागी बसत,
त्यावेळी ही गाय अवघड मार्गाने त्या गुहेजवळ गेली. खळग्यांत दूध सोडले. हे सर्व
मार्गोमाग जाऊन त्या गुराख्याने पाहिले. व दूध कोण पीतो हे पहाणेसाठी एका
बाजूस जाऊन बसला. तीन प्रहर दिवसासु कृष्णदास बाहेर आले व दूध
पिऊन गुहेत जाऊं लागले. तोंच गुराख्याने घांवत जाऊन कृष्णदासांचे पाय घरले.
मी दररोज दूध आणून देत जाईन आशा व्हावी असे महात्म्यास तो बोलला.
कृष्णदासांनी खुणीने होकार दिला. त्यायोगे गुराख्यासु आनंद झाला. तो
नियमाने दूध पोहोचवी. देव्हांपासून गाय वर जायची बंद झाली. एके दिवशी
पाऊस पडला. नदीला मोठा पूर आला. सायंकाळपर्यंत गुराखी नदीकाठी बसून
राहिला. पूर ओसरख्यावर अंधारांत हाती काकडा घेऊन तो गुहेजवळ दूध ठेऊन
परतला. त्या देशाचा राजा उंच महालांत बसला होता. त्याने असख्या अंधारांत
हातांत दिवा घेऊन पर्वत चढतांना मनुष्य पाहिला. द्वारपालासु लागलाच पाठवून
गुराख्यासु आपलेकडे बोलावून आणले. व सर्व हक्कीकत विचारून घेतली. दुसरे
दिवशी गुराख्याबरोबर जाऊन राजाने त्या माहात्म्याचें दर्शन घेतले. दोघे गुहे-
जवळ बसले. कृष्णदास नेहमीचे वेळी बाहेर आले. राजाने त्यांचे तेज पाहून हात
बोडले. गुराख्याने हे आमचे राजे आपले दर्शनासु आले आहेन असे सांगितले.
कृष्णदासांनी खुणीने राजास त्या बाहेरच्या शीलेवर बसण्याचे सुचविले.
राजे आशेप्रमाणे शीलेवर बसून राहिले, कृष्णदास सात दिवस गुहेचे बाहेर
पडलेच नाहीत. आठवे दिवशी बाहेर घेऊन राजास दर्शन दिले व तुझी काय
इच्छा आहे, असे विचारले. त्याने निष्कंटक असे मोठे राज्य मिळावे असा वर
मागितला. तुं बसला होतास ती शीला वर उडेल. चहूंकडे त्यावेळी पहा. जेवढी भूमी
दृष्टीस पडेल त्यावर राज्य करशील, असा कृष्णदासांनी आशिर्वाद दिला. त्याप्रमाणे
शिला वर उडून पूर्व स्थळी घेऊन पडली. कृष्णदासांनी सांगितलेल्या भूमीवर अद्याप
निष्कंटक स्वतंत्र राज्याची परंपरा चालू आहे. कृष्णदासांनी राजाचे मस्तकी हात ठेऊन,
मंत्रोपदेश दिला. संत सेवा करीत जा, असा उपदेश केला. स्वतः राजा भागवत सांगे
एक चर्मकार मोठ्या भक्तिभावाने ते ऐके. राजा म्हणे तुझेशिवाय कोणास प्रवचन

समजत नाही. ब्राह्मणांस त्याचे वैष्णव्य वाटले. एके दिवशी मागील कथाभाग कोठवर आला राजाने विचारले. चर्मकाराने त्या दिवसापर्यंतचा कथाभाग तोडपाठ म्हणून दाखविला. ब्राह्मणानो लज्जीत होऊन तोडे खाली घातली. राजाने चर्मकाराला जमीन देऊन त्यास भक्तीमार्गास लावले. नेपाळ राज्याचे हैं महत्व आजहि कायम आहे. तेच स्वातंत्र्य महाराष्ट्रास गोवाप्रांतासह मिळावै ही प्रार्थना करून हा लेख संपवितो.

डिसेंबर १९६३

या महिन्यांत श्रीसाईदर्शनासाठी बाहेर गांवचे भक्तांची फार गर्दी झाली. कांही कलाकारांनी श्रीपुढें हजेरी दिली. कार्यक्रम खालीं दिल्याप्रमाणे :—

कीर्तन—श्री. ह. भ. प. बलिरामबुवा सावळाराम जळगांवकर खं. गवई
विष्णुलराव मराठे यांची दोन कीर्तने शु. ११ व व. ११ झालीं.

गायन—श्री. सीताराम बाळकृष्ण पवार श्रीक्षेत्र पंदरपुर, श्री. जगन्नाथ आत्माराम कुडतरकर मुंबई, श्री. गोपालकृष्ण बंड केडगांव, कुमारी अरुणा प्रधान अहमदनगर, श्री. रघुनाथ नारायण पाटील जामनेर (जळगांव), सौ. कुमुदिनी रायर्श्वर तालमखी वांद्रा (मुंबई), श्री. शंकरराव कोरगांवकर मुंबई, श्री. सौ. सुलक्षणा अनंत राणे अंधेरी (मुंबई)

सनईवादनः—श्री. लक्ष्मण माधवराव सोनवणे, नासिक.

तबलावादन—श्री. आत्माराम पाटील, चिलगांव (जामनेर), श्री. शशी-
कमार, मुंबई.

मोर्क्यांच्या भेटी—नामदार हरिभाऊ पाटसकर राज्यपाल (मध्यप्रदेश), मे. बी. बी. देशमुखसाहेब कलेक्टर, अमरावती. मे. मोनेसाहेब I. C. S. चीफ कैकेटरी महाराष्ट्र राज्य. मे. रावसाहेब तळाशीकर साहेब सेशन जज्ज, अहमदनगर, मे. कांबळीसाहेब, अँडी. सेशन जज्ज, नासिक, नामदार शंकरराव चव्हाण, पाटवंशारे मंत्री, महाराष्ट्र राज्य, श्री. सोळवसाहेब, बारगांव अमरावती.

इवापाणी – शिर्डी येथील इवापाणी उत्तम असून रोगराई कांहीं नाही.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेली पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	७-००	
(२)	„	(हिंदी)	श्री. ठाकूर	४-५०
(३)	„	(गुजराठी)	श्री. सोमपुरा	३-७५
(४)	„	(इंग्रजी)	Shri Gunaji	४-००
(५)	„	(Kannad)	N. S. Anantha Raum	३-००
(६)	Glimpses of Indian Spirituality - by Pradhan		१-००	
(७)	Glimpses of Indian Spirituality (Telgu)		१-००	
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००	
(९)	„	(हिंदी)	श्री. चिटणीस-दिल्ली	२-५०
(१०)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोड	२-००	
(११)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०	
(१२)	सगुणोपासना	(मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	„	(गुजराठी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१४)	श्री रुद्राध्याय ११ वा	(मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१५)	स्तवन-मंजरी	(मराठी)	श्री. दासगणू	००-१३
(१६)	श्री साई-सुमनांजली	(मराठी १०८ नांवे)	००-०६	
(१७)	कीर्तन पंचक	(मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१८)	शीलधी	(मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१९)	श्री साईगितांजलि	(मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(२०)	Spiritual Symphony by R. S. Harshid Mehta		२-५०	
(२१)	Side lights on Sai Baba (Eng.) Calcutta		००-७५	
(२२)	Guide to Shirdi (English)		००-१२	
(२३)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०	

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(१)	Baba sitting on Stone 15" X 20" Thick	1-00
(२)	„ „ „ 9½" X 13½" medium	००-३७
(३)	„ „ in Dwarkamai 9½" X 13½" medium	००-५०

Other different poses of Sai Baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 37 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागवा) :

1. Executive officer Shri Sai Baba Sanstan,
P. O. Shirdi. Dist. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan',
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.

मालक : श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी, आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४ करितां

प्रकाशक : श्रीपाद बालकृष्ण दर्प, मुंबई १४.

★

संगीताची मोहिनी
माणसाला मंत्रमुग्ध करते,
त्याचप्रमाणे कुठल्याहि
हृदयंगम चित्राची मुद्रणकृति
वाचकाला नयनमुग्ध करते।

★

आणि म्हणूनच
हाफ-टोन, लाईन, श्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स,
ऑफसेट प्लेट्स, स्टीरियोज इत्यादि
आणि त्याचप्रमाणे वैशिष्ट्यपूर्ण
सवांगसुंदर कॅलेंडर्ससाठी—

डी. डी. नेरोय

५३४, सॅड हस्ट ब्रिज, चौपाटी, मुंबई
टेलिफोन : ७५०४७

डी. डी. नेरोय यांनी खास तयार केलेले श्री साईबाबांची तीन
रंगी चित्रे, द्वारकामाई व दगडावर बसलेले — साईज 6×8 ,
 10×14 , 14×20 खालील ठिकाणी मिळण्याची खास
व्यवस्था केली आहे.

श्री साईबाबा संस्थान

मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर व
साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

सुदूक: श. कृ. सापले, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरबाग रोड, दादर, मुंबई १४.

संपादक व प्रकाशक: श्रीपाद बाळकृष्ण दर्प, 'साईनिकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादात सर्कलजवळ प्रॉट नं ८०५ श्री दादर मुंबई १४